

EESTI KIRJANDUS

SISU:

FR. PUKSOO: Raamatuharrastusest ja Jaan Roosist kui bibliofiilist.

M. SILLAOTS: Naiskujudest Mait Metsanurga romaanides.

J. PARIJOGI: Murdealiste poiste kirjanduslikud ainevallad ja käsitluslaad.

A. ORAS: K. Merilaas — Maantee tuuled.

B. SÖÖT: Henrik Visnapuu — Põhjavalgus.

H. RAUDSEPP: August Jakobson — Uus inimene.

O. URGART: K. A. Hindrey — Loojak II. Lembitu.

A. SANG: Rudolf Sirge — Häbi südames.

V. KRÜUS: R. Roht — Inimsaatused.

B. SÖÖT: Leida Kibuvits — Rist ja rõõm.

L. ANVELT: K. A. Hindrey — Südamed.

D. PALGI: Peet Vallak — Lambavarga Näpsi Iorijutte.

A. PALM: Eesti Vabariigi President Konstantin Päts.

H. VIRES: A. Sang — Heinrich Heine.

H. TAMPERE: Õienduseks „Vana Kandle“ asjus.

E. PÄSS: Vastuseks hr. Herbert Tamperele.

Dr. Jakob Hurda asjus.

Eesti raamatute üldnimestik 1937. a. alates. 18. poogen.

N° 1

25. jaanuar

1939

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

KUUKIRI EESTI KIRJANDUS

1939

ASUTATUD 1906.

XXXIII

Ilmub iga kuu lõpul, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja D. PALGI.

Toimetus:

P. ARISTE (rahvalaule), H. KRUUS (ajalugu), F. LINNUS (rahvateadus), A. SAARESTE (keel), FR. TÜGLAS (kirjandus).

Käsitöökirjade tagasisaamiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käsikirjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käsikirju lühendatud kujul.

Toimetus ja talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroos, Aia 19, Tartus, telefon 6-01, avatud argipäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti. Aastakäik umb. 800 lk.

Tellimisi võtavad vastu talitus, kõik postiasutused, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Postil kaotsiläänud numbrid saadetakse hinnata uuesti ainult siis, kui sellest on teatatud talitusele hiljemalt kuu aega pärast numbri korrapärasest ilmumisaega.

Üksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:

Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Aia 19, tel. 6-01.

Akadeemiline Kooperatiiv, Ütikooll 15, tel. 63.

„Noor-Eesti“ k/ü, Rüütli 11.

K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.

O/ü. J. G. Krüger, Rüütli 11, tel. 7-60.

„Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Rüütli 11, tel. 9-58.

Tallinnas: Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus, Pikk 2, tel. (20)4-49.

„Suur-Karja 23, t. (2)15-31.

K/ü. „Rahvaulikool“, Jaani 6, tel. (20)6-66.

Harju 48, tel. (2)24-49.

A. Keisermann, Kinga 5, tel. (2)14-51.

Narvas: „Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Hermannil 11.

Viljandis: „Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Tartu 3.

Kuulutused teksti järel: lehekülg 30 kr., pool lehekülge 15 kr., veerand lehekülge 8 kr.

Varemad aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga à 3 kr. 60 s., XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga à 5 kr. ja XXIV—XXXII (1930—1938) hinnaga à 6 kr., nahkköites 2 kr. kallim.

Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi!

EESTI KIRJANDUSE SELTS

Aia 19, Tartu, tel. 6-01, posti jooksev arve 20-36.

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

TARTUS

JAANUAR 1939

NR. 1

RAAMATUHARRASTUSEST JA JAAN ROOSIST KUI BIBLIOFIILIST.

Meie nüüdisaja suurima ja isikupärasema eesti trükitoodangu koguja — bibliofiili Jaan Roosi 50-nda sünnipäeva puhul olgu lubatud sõnavõtt bibliofiiliast üldse, eesti bibliofiilidest ja juubilarist kui raamatuharrastajast eriti.

Mis on raamatuharrastus ehk bibliofiilia ja keda tuleb lugeda bibliofiiliks? Iga isiku iseloomus peitub kirk selle omandamiseks, mida ta peab väärtuslikuks, olgu see siis näiteks antiikmööbel, postmargid või raamatud. Eriti aga viimased oma laia toodangu ja mitmekesiste hindade tõttu kujunevad soodsaks kogumisobjektideks, luues aluse vähemaile või suuremaile eraraamatukogudele. Kuid kõik nende omanikud pole veel bibliofiilid. Ei saa ka raamatuharrastajaks nimetada isikut, kelle maja on küll täis raamatuid, kuid need on sinna kuhjatud juhuslikult, ilma kindla süsteemita. See on juba raamatunarrus; raamatuharrastus on raamatute valimine kindlail põhimõtteil, mis ei tohi olla mööduvaks tujuks, vaid püsivaks tungiks. Kuigi on defineeritud, et raamatuharrastaja valib, kuna raamatunarr ehk bibliomaan kuhjab, on siiski päris raske kindlaks määrata, kus lõpeb üks ja kus algab teine. Neile on ühine raamatute hankimise ja omandamise protseduur, kuid see ei tohi olla otstarbeks iseendas, vaid ümarguse kogu moodustamise abinõu vastava harrastuse alalt. Kindlasti on raamatunarr ka see, kes hangib raamatuid endale tundmatuis keeltes ja oma haridusele mittevastava sisuga, asetades neid kallistesse kappidesse, n. ö. oma korteri sisustiseks, et lihtsalt uhkeldada oma näiliste kultuuriliste huvidega. Rahva vaimsete varade kasvamine seisukohast pole selline tõusiklik naurus ometi veel mitte eitatav, sest, kes teab, ehk kujundab see pärijaist tõelisi bibliofiile.

Muidugi pole bibliofiil ka see, kes hoolega loeb raamatuid üksnes oma kutsealalt. Seda on vähe. Igal haritlasel on ju era-

raamatukogu; kui see aga piirdub tavaliste uemate käsiraamatute oma kutsealalt ja üldentsüklopeediatega kõrvalaladelt, siis on tegemist ikka ainult tööraamatukoguga ja see muutub bibliofiilseks alles siis, kui omanikul tõuseb huvi ka haruldasemate, vanemate väljaannete vastu ja kui ta pöörab tähelepanu ka raamatu välimusele, s. o. kaustale, paberile, trükile ja köitele. Ja peaaasi: õige raamatuharrastaja teeb kindlat vahet rämpase ja puhta eksemplari vahel.

Kuulus saksa bibliofiil ja raamatu arengu uurija G. A. Bogeng nõuab bibliofiililt peale vaimustuse, jõudeaja ning asjatundmise ka jõukust, kuid see ei tähenda veel seda, et ta oma raha peab loopima halbade raamatute peale. Maailma senise hiigla-raamatutoodangu juures, mis küünib 20—30 miljoni pealkirjani, tuleb raamatukogujal tahestahtmata piirduda kitsama kogumisalaga. Tal tuleb ala valides arvestada oma ainelisi ressursse, mis lubaksid tal teise ja kolmanda järgu teoste kõrval hankida ka esmajärgulisi eksemplare. Siiski ei tohi ta koguda teenimise otsarbel, kuid ka mitte selleks, et raha pillata. Kerkib aga raamatuturul esile mõni haruldane eksemplar, mis tema kogu tõeliselt rikastaks, siis ta ärgu olgu kokkuhoidlik, vaid omandagu tarbe korral eksemplar ka kõrgema hinnaga.

Nõnda soodustab raamatuharrastamist küll aineeline jõukus, kuid see pole ainuke tingimus. Jõudku miljonär mõne aastaga raamatukauplejate ja antikvaaride kaasabil palju suurema raamatukogu omanikuks kui tavaline kodanik kogu elujal, omab viimase kogu siiski rohkem bibliofiilset väärtust ja isiklikku pitsatit, sest iga eksemplar on omandatud pikema kaalutluse järel, mis omakorda on nõudnud rohkem püsivust ja seega valmistanud omanikule suuremat omandamisrõõmu.

Milliseid väljaandeid eelistatakse raamatuharrastajate poolt, milline on bibliofiilia tööväli? Üldiselt olgu kõigepealt tähendatud, et kurioosumite harrastamine, nagu näiteks väljaanded enesetapmistele kohta, on XX sajandil jäänud tagaplaanile, erandiks on ehk trükivigade kurioosumid, nagu ingliskeelne piibel a. 1623, kus tekstis 7-nda käsu juures sõna „mitte“ välja jäänud. Nagu varemil sajandil, on nüüdki otsitavad teosed trükikunsti algussajandist (XV—XVI), eriti inkunaablid ehk hällitrukid, osalt oma erineva välimuse tõttu nüüdisaegseist raamatuist trükitehniliselt, kuid peamiselt nende harulduse tõttu. Seepärast ongi hällitrukide, samuti nagu keskaegsete pärgament-käsikirjade kogumine kallis lõbu, mida võivad endale lubada ainult Ameerika multimiljonärid, kelle eriharrastuseks nad ongi kujunenud.

A-939P
Eesti

2

Nõnda kogus J. Pierpont Morgan raamatukogu, mille väärtus 10 miljonit dollarit. Neil asjaoludel piirduakse harilikult kas ainult mõne linna või maakonna või maa-ala (= riigi) trükitoodanguga. Eesti kirjandusliku toodangu hällitrüki-ajastuks tuleb pidada XVI—XVIII saj., millal ilmusid esimesed eestikeelsed trükised, mis on samuti haruldased, võrreldes meie uema kirjandusega.

Väga eelistatud on klassikud, s. o. maailmakirjanduse suurmeistrite tooted, milline harrastus kannab XIX saj-st peale rahvuslikku ilmet, sest huvi koondub oma rahva kirjanduse vastu ja peamiselt juba uuemate autorite alalt. Nõnda on väga kõrges hinnas ingliskeelsete autorite esitrükid ja originaalväljaanded, sest nad on ilmunud autori loaga või tema kaastegevusel (nn. autoriseeritud) ja pealegi on nad välimusest kooskõlas ilmumisaajastu vaimuga. Nendele „peavad jahti“ jõukate anglosaksmade — Inglismaa ja Ameerika — bibliofiilid. Sellelgi alal on võimalus piirduda kas mõne üksiku ajajärgu või eri kirjandusliku voolu esindajatega, kusjuures erilise huvi osalisteks on näitelava jaoks määratud tooted, näit. Shakespeare'i teosed, ja rahvaraamatud ning rüütliromaanid XV—XVI saj-st, nagu „Don Quijote“.

Mis puutub üksikuisse teadusaladesse ilukirjanduse kõrval, siis pakuvad teised alad peale usuteaduse ja ajaloo vähe võimalusi bibliofiiliale, kui mitte arvestada õigusteaduslikke *corpus iuris civilis*'e väljaandeid või arstiteaduslikke anatoomilisi teoseid rikkalikkude piltidega.

Üldse aga on piltide ja joonistega varustatud, illustreeritud väljaanded ikka ja alati olnud bibliofiilide eriharrastuseks, selgitades, kuidas silmapaistvaid literaarseid tooteid interpreteeritakse muutavas ajavaimus ja eri rahvuste iseloomu kohaselt. Need on juba ilmumise puhul kõrgemahinnalised tavalistest toodetest.

Juba oma rareiteetsuse ehk väheste olemasolevate eksemplari tõttu on bibliofiilide erialaks ka keelatud kirjandus, kas siis võimude või kiriku poolt keelatud või ka erotica (mitte pornograafia!). Eriti haruldased on katoliku kiriku nn. purificata või castrata, millistes ainult üksikud kohad keelatud.

Teiste rareiteetsete liikide hulka peale keelatud kirjanduse arvestab inglane A. L. Humphreys trükitooteid, millest trükitud vähe eksemplare, mille trükkimine pole kunagi lõpule viidud ning paremal paberil trükitud eksemplare (nn. nummerdatud eksemplarid). Peale nende veel teoseid, mis oma sisult leiavad väheste isikute huvi, või ilmunud vähetuntud keeltes või eratrü-

kiseid. Täielikkuse mõttes olgu veel lisatud kuulsa päritoluga eksemplarid, kas sisaldades käsikirjalisi märkmeid „ajalooliste“ isikute poolt või kuuludes silmapaistvaile isikuile, mida väljendab isikupärane köide. Eriti otsitavad on XVI saj. bibliofiili Grolier' köited. Originaalköiteid, s. o. kaasaegseid ilmumisajale, tuleb eelistada moodsale ja on hukkamõistetavad mõne raamatunarri kombes lõhkuda originaalköiteid, et neid asendada uuega, ühtlasega teistele varem kogus leiduvaile eksemplaridele.

Üldiselt aga olgu tähendatud, et kui kerkib esile raamatuharrastajate hulgas mõni uus huviala, siis ka vastavate eksemplaride hinnad tõusevad, ja kui leidub rohkem ühe ala raamatu kogujaid kui müügil viibivaid eksemplare, siis muutuvad teosed juba haruldusteks.

Vaadeldes nüüd eranditult Eesti olusid, leidub meilgi nii raamatute kogujaid kui ka bibliofiile ja bibliomaane, esmajoones küll raamatute kogujaid. Viimast asjaolu tõestab reljeefselt 1938. a. raamatu-nädalaks avaldatud Tartu suuremate eraraamatukogude nimestik, milliste sisustis peamiselt kutsealaline. Osalt kutsealaline on ka kirjandusloolase eraraamatukogu, kus harrastatakse eesti keeles ilmunud kirjandust, mis aga muutub bibliofiilseks, kui siia hangitakse vanemaid, haruldasemaid eksemplare, ja eriti siis, kui juhitakse tähelepanu ka raamatu välimusele, s. o. muretsetakse oma raamatukogusse ainult häid, puhtaid eksemplare. Näitena, kuidas kutsealaline raamatukogu taotleb bibliofiilseid eesmärke, olgu toodud Heino Vaksi teatrikirjanduse spetsiaalokogu Nõmmel, kelle 5000-köiteses raamatukogus 500 vanemat näidendit ja üle 15.000 ajalehe-väljalõike teatri alalt.

Mis puutub aga ainult esteetilisse suhtumisse raamatusse, s. o. huvisse raamatu kirja, illustratsiooni, köite ja eksliibrise vastu, siis on sellel alal Eestis väga vähe esindajaid. Sellist puhtbibliofiiliat pole kunagi soodustanud eesti raamat, mis oma välimuselt on olnud keskpärane või veel ka alla seda. Alles raamataastast alates ilmub meil ka bibliofiilseid väljaandeid vähestes eksemplarides — 25, 75, 100, 150, 400 —, mille viimaste näiteina eelolevaks jõuluks ilmunud „Agenda Parva“ faksiimileväljaanne ja eesti mustlaste muinasjutte mustlaskeelse tekstiga P. Aristelt ja akvatinta illustratsioonidega A. Bachilt ainult 30 eksemplaris.

Meie väikearvulistest puhtbibliofiilidest tuleks nimetada Udo I v a s k'it, Julius Genssi, kelle 8000-köitene raamatukogu on hinnaliselt väärtuslikem Eesti raamatukogudest (sisaldab eeskätt teoseid kunstiajaloo alalt) ning Aleksander Tassat, kelle

3000-köitene raamatukogu esindab võrdlemisi täielikult puugra-viüriga illustreeritud teoseid.

Eestlane U. Ivask, Vene Bibliofiilide Seltsi abiesimees, on kauni raamatu harrastajana ja eriti vene eksliibriste ehk raamatu-viitade kogujana ning uurijana väljapaistvamaid isikuid. Kui tema tegevus seni on leidnud Eestis vähe tähelepanu, siis oleneb see küll sellest, et ta kodumaal ainult lühemat aega teotses Tartu Ülikooli raamatukogu hoidjana iseseisvuse algul, esinedes a. 1922 ka Pallase kunstinäitusel enda valmistatud eksliibristega. Ivaskil oli olulisi eeldusi saada esteetiliseks bibliofiiliks, esiteks oma ainelise jõukuse tõttu, teiseks ka oma eelhariduse tõttu kunsti alal.

Sündinud a. 1878 Loodi mõisa valitseja pojana ja lõpetanud Tartu reaalkooli, leiame Udo Ivaski 90-ndail aastail Moskvaa maalikunsti õppimas akadeemik Korovini juures. 1902. a-st peale algab ta Vene kui ka välismaa ajakirjades iseseisvate teoste ja artiklite avaldamist raamatuasjanduse ja bibliograafia alalt. Nende arv tõuseb 50-ni. Jäädava tähtsusega on neist ülevaade Vene eraraamatukogude omanikest (Tšastnõja Biblioteki v Ros-sii) (1912) ja 3-köitene vene eksliibriste kirjeldus (Opissanije russkih knižnõh znakov) (1905—1918). Need kaks teost tõid Ivaskile kuulsuse maailma bibliofiilide hulgas vene raamatu asjatundjana. Lemmikalaks oli tal aga eksliibris. Oma väärtusliku vene eksliibriste kogu ta annetas Moskva Arheoloogia Instituudile, millise ta ka lõpetas õpetatud arhivaarina a. 1910. Ta kut-sus ellu Moskva Eksliibriste Kogujate Seltsi ja oli selle hääle-kandja toimetajaks. Peale selle joonistas ta isiklikult üle 30 eksliibrise. Pole siis ime, kui N. N. Orlov ¹⁾ nimetab teda vene eksliibrise pioneeriks, asetades teda esikohale selle uurimise alal. Sunnitud jätma Venemaale oma väärtusliku isikliku raamatu-kogu, jõudis Ivask a. 1920 Tartusse, kus aitas korraldada reeva-kuueritud ülikooliraamatukogu. Siin ta suri 1922. a.

Kuigi pühendanud oma energia Vene raamatu, raamatuko-gude ja eksliibrise tundmisele, on ta puudutanud ka kodumaisi aineid ja muu seas a. 1911 avaldanud Võnnu pastori Ed. Ph. Kör-beri juhukirjade kogu nimestiku ²⁾, mille ta leidis oma vanaisa käsikirjastikust.

U. Ivask oli ainuke tõeline, s. o. raamatu välimust harrastav, bibliofiil eesti vanemast generatsioonist. Üldiselt on meil biblio-

1) N. N. Orlov. Udo Georgievič Ivask. Moskva, 1927.

2) Pastor Er. Ph. Körber u. sein Katalog baltischer Gelegenheits-schriften. Sitzungsberichte der Altertumforschenden Gesellschaft zu Pernau, Bd. VI (1911), lk. 171—199.

fiilia-mõistega seotud eesti trükitoodangu kogujaid. Kuid nende arv on olnud väga piiratud. XIX sajandist teame ainult kolme: Pärnu pastorit ja kirjameest Johann Heinrich Rosenplänterit (1782—1846), Pärnu raamatuköitjat Mihkel Jürgensit (1820—1874) ja röövliromaani kirjastajat ja tõlkijat David Martsonit (1848—1892). Need on eestikeelseid raamatuid kogunud suure innuga, oma bibliofiilsust avalikkuse ette tuues raamatukogu nimestikkude avaldamisega või üleskutsetega saata neil puuduvaid vanemaid teoseid. Kuna nende elu ja tegevust aeg-ajalt enam-vähem tühjendavalt on valgustanud terve rida asjatundjaid, nagu O. Urgart ³⁾, M. J. Eisen ⁴⁾, R. Antik ⁵⁾, J. Roos ⁶⁾, A. Palm ⁷⁾, siis järgnegu allakirjutanult ainult pisike märkus.

„Postimehes“ a. 1889 refereeritakse August Buschi ettekan- net „Eesti kirjanduse ajaloo“st, kus kahetsetakse, et M. Jürgensi raamatukogu on laiali valgunud. Seepeale saadab Marie Kose- rovsky, M. Jürgensi tütar, õienduse „Postimehe“ toimetusele ⁸⁾, mis aga siin avaldamist ei leia. Ta seletab, et tema jätkas isa ametit raamatuköitjana, raamatukauplejana ja ka kirjastajana ning kaotas oma varanduse tulikahju tõttu majas, kus asus üürni- kuna. Seal hävinud 2000 rubla eest „uusa ise oma kulu peal trü- kitud“ raamatuid. Päästeti ainult „raamatukapi“ M. Jürgensi raamatutega, mis osutus aga koormavaks ühest korterist teise kolimisel. Ta oleks selle kogu „pea aegu Tartusse Õpetud Selt- sile võla peale ära annud“, aga Õpetatud Eesti Seltsil eelmiste läbirääkimiste põhjal polnud võimalust kohe välja maksta nõu- tavat 600 rubla; siis olevat ilmunud Tallinna raamatukaup- mees Fr. Brandt ja petnud temalt „selle Eesti keelse raamatu kogu“ välja 300 rubla eest, lubadusega võlgneva summa eest maksta 6% aastas. Seda lubadust Brandt aga ei täitnud, kuni saabus teade, et ta „olla juba meie raamatu kogu tüki kaupa ära müünud“. M. Koserovsky olla sõitnud siis Tallinna, kus saadi Brandtilt ainult „mõned vanad mustaks ära määratud raamatud, kellega ta ise enam kaupa ei saanud“. Nõnda „jäime meie, Jür- gensi päriad“, oma varandusest ilma. Siit selgub, et M. Kose- rovsky teotses küllalt jõuka kirjastajana ja et pärijad ei olnud ainult M. Koserovsky, vaid ka teised M. Jürgensi tütreid.

3) Eesti Kirjandus 1925, nr. 10.

4) Sama 1926, nr. 8.

5) Eesti Rahvuslik Arhiivraamatukogu, Tartu, 1931.

6) Looming, 1936, nr. 9.

7) „ „ 1937, nr. 3.

8) EKIA. M. Koserovsky kiri 3. IV 1889. a. Pärnust.

Peale nende oli eraraamatukogusid teistelgi XIX saj. eesti haritlastel ning lisaks J. Roosi poolt loetletud isikuile⁹⁾ olgu nimetatud muidki¹⁰⁾, nagu dr. K. A. Hermann, kes kogus esticat ja balticat, pastor Rudolf Kallas, kelle 3000-köitene raamatukogu sisaldas teoseid usuteaduse, mõtteteaduse ja arstiteaduse alalt. See raamatukogu jäi Leningradi enamlaste kätte. Dr. Oskar Kalda 5000-köitesest raamatukogust on mitmel korral ära kingitud avalikkudele raamatukogudele umbes 3000 teost. Karja köstri Carl Allase eestikeelsed raamatud, enamasti vaimuliku süuga, on õepoeg dr. O. Kalda kaasabil annetatud Eesti Rahva Muuseumile. Kaarma köster Mihkel Kallas (1824—1896), hankides paremaid eestikeelseid raamatuid, suhtus armastusega neisse ja köitis neid ise väga hoolikalt.

Kurioosumina olgu mainitud dr. M. Veske „raamatuharrastus“, kes laenatud raamatuist löikas välja lehekülgi endale vajalike märkmete jaoks, tollaegsete Tartu üliõpilaste põhimõttel, et „võetud raamatuid, tulitikke ja vaskraha pole tarvis tagasi anda“¹¹⁾.

Loomulikult pole need veel kõik meie raamatuharrastajad XIX sajandist. Lisaks tõstame esile ainult ühte seni täiesti kõrvalejätetud isikut, kuigi ta oli kirglikumaid bibliofiile. See tähelepanematus on tingitud peamiselt sellest, et senitunnustatud bibliofiilid on enam-vähem olnud seotud raamatutega kas nende autorina, kirjastajana või köitjana. Juhan Kangur oli aga oma tööalalt eemal raamatust, millest hoolimata ta kogus neid armastusega. Ta ei saavutanud küll kaasaegse D. Martsoni raamatukogu mahukust, kuid seda suuremat rõõmu tundis ta iga üksiku eksemplari puhul, mis omandatud vaevaga teenitud kopeeritud eest.

Juhan Kangur sündis 1846. a. Saarde kihelkonnas Alliku talus¹²⁾. Olles talusulane, mõisas toapoiss, siis aidamees Rõuge mõisas, kubjas ja metsavaht Rõuge kirikumõisas õpetaja Rudolf Kalda juures a. 1886—1891, siirdus ta tagasi oma sünnikihelkonda, asudes elama Keremetsa tallu, mis kuulus ta vennale Mihklile. Sealt läks ta kupjaks Taali karjamõisa, siis Pärnu, kus elatas end juhusliku tööga, ja viimased 16 aastat elas Pati

9) Looming 1936, nr. 9, lk. 1156.

10) Dr. O. Kalda andmetel, kellele allakirjutanu võlgneb suurimat tänu.

11) Dr. O. Kalda andmeil.

12) Eluloolisi andmeid on allakirjutanule võimaldanud suurima vastutulelikkusega J. Kangru poeg Johannes Kangur Olustverest, dr. Oskar Kallas ja Tõnis Sepp Kilingi-Nõmmelt.

vallas Marguse Risti talus. Suri a. 1919. Nõnda polnud J. Kangru elukäik kuigi kerge, sest kogu oma eluaja pidi ta ennast ja oma perekonda elatama kätetööga, olles lugemist õppinud emalt ja koolis käinud ainult mõne nädala. Väheste hariduse juures omasta aga suurepärasest mälu ja võis meele pidada raamatute sisu ja aastaarvusi. Tundis suurt huvi kirjanduse ja teaduse vastu. Oli „Eesti Postimehe“ ja „Oleviku“ kaastööline¹³⁾. Saatis vanavara J. Hurdale ja M. J. Eisenile. Oli kirjavahetuses kõigi ärkamis-aegsete kirjanikkude ja ajalehemeestega. Oli noores eas huvitatud esmajoonest maateadusest ja ajaloost, kuid a. 1900 peale kaldus enam vaimuliku kirjanduse harrastamisele¹⁴⁾. Ta ei piirdunud ainult passiivse osaga, vaid esineb omalt poolt ka ettepanekutega eesti teadusliku kirjanduse rikastamiseks ja soovitas kirjades M. J. Eisenile, keda ta isiklikult tundis juba Pärnust, selle kooliajast, avaldada mingi Venemaa geograafia õpperaamat, eriti Vene Siberis asuvate rahvaste kohta ja propageerib avaldada nii välismaiste kui kodumaiste tähtsate meeste elulugusid ühes piltidega. Isiklikult oli tal ka fotode kogu ja nähtavasti kogus ta üldse kirjandusloolist ainekku. Nõnda palub ta V. Reimanilt eluloolisi teateid pastor H. G. v. Jannau kohta¹⁵⁾. Huvi raamatu vastu omandas J. Kangur nähtavasti raamatuköitjalt ning kooli- ja rahvaraamatute koostajalt B. Gildenmannilt ning M. J. Eisenilt. Viimasele saatis ta tihti raha endale raamatute ostmiseks. J. Kangur oli kirglik raamatukoguja: „Kõige suuremat Rõõmu tunnen“ sellest¹⁶⁾. Kui oli mõni teos ilmunud, siis ei jäänud ta enne rahule, kui oli selle ostnud või saata lasknud. Neid ta muretses endale osalt lugemiseks, osalt puht-, bibliofiilsetel“ põhjustel¹⁷⁾. Siiski sai J. Kangur suurema osa raamatuid oma kogusse „annetustena“ tolle aja tegelastelt, pastoreilt, kirjanikelt ja kirjastajailt. Need „annetused“ saabusid aga vastavate nurumiskirjade peale, milliste sisu oli enam-vähem sarnane. Konstateerinud, et kirja saaja kui autori poolt on ilmunud mingi teos, J. Kangur tavaliselt teatab, et ta on „raamatu ja kirjanduse sõber“, ja palub seda saata, sest oma vaesuse tõttu ei jõua seda osta. Sellele lisaks loetleb J. Kangur veel teisigi uue- mate teoste pealkirju, mis tal samuti puuduvat. Seega tuli kirja saajal järeldada, et ta saadaks ka neid teoseid, kui neist leiduks

13) EK1A. J. Kangru kiri M. Kampmaale 17. I 1914.

14) „armastan vaimuliku kirju Nüüd lugeda enam kui juttusid.“ EK1A. J. Kangru kiri M. J. Eisenile 22. I 1914.

15) EK1A. J. Kangru kiri V. Reimanile 24. IV 1904.

16) EK1A. J. Kangru kiri M. Kampmaale 17. I 1914.

17) Dr. O. Kälta kiri allakirjutanule.

dublette. Ja Kangru soovid vahetevahel täituvadki, sageli ei saabu aga vastust ega soovitud raamatuid. Seepeale saadetakse uus kiri või postkaart, milles rõhutatakse eelmiste kirjade saatmist ja oletatakse nende kaotsiminekut postil, et „mõni kuri käsi on vististe need kirjad ära võtnud“¹⁸⁾. Sellesisulisi kirju võis Kangur järjest saata ja sel omapärasel teel ta suutis rahuldada oma kirge raamatuharrastajana. Raamatute ostmise ja kingituseks palumise kõrval oli J. Kangrul veel üheks oma raamatukogu suurendamise abinõuks dublettide vahetamine, mida ta teostas EÜS-i raamatukoguga dr. O. Kalda kaasabil. Kord ta kirjutab „Mull on kodu 4 vana raamatud Ehk on Üliõplaste Seltsil neid vaia . . . ma Saadaks siis need tie kätte“¹⁹⁾.

Sel teel omandas J. Kangur 1886. aastaks üle 500 teose, ning ta seatakse oma ärksusega eeskujuks igale eesti mehele²⁰⁾. 1896. a. oli raamatute arv tal tõusnud juba 1000 lähedale, kuid sest ajast peale kasvab kogu omaniku nõrgemate teenistusvõimaluste tõttu väga loiult. Nimetatud J. Kangru kogu päris ta poeg Johannes Olustvere mõisas; kogu sisaldas ainult 1000 teost, mille hulgas vanimad eksemplarid trükitud XIX saj. alguskümneleil. Paremad ja haruldasemad teosed selles raamatukogus olevat kaduma läinud, laenutatuna lugemiseks. Kahjuks on hukkunud Juhan Kangru rikkalik kirjavahetus. See raamatukogu annetakse tulevikus praeguse omaniku poolt Eesti Rahva Muuseumi raamatukogule²¹⁾.

Need on minevikukujud, kuid nüüdisaja Eesti raamatuharrastuse esindajaist on markantsemaid Jaan Roos (sünd. 21. I 1889), keda võiks õigusega nimetada XX saj. J. H. Rosenplänteriks või M. Jürgensiks ja keda võiks võrrelda läti suure bibliofiili ja raamatukoguja Janis Misinšiga. J. Misinši ainupärase lätikeelsete raamatute kogu omandas Riia linn, pannes sellega aluse avalikule raamatukogule.

Vaatleme siis esiteks J. Roosi huvitavat raamatukogu ja selle kogumise aluseid ning seejärel tema teoseid ja artikleid raamatuasjanduse alalt.

J. Roos algas eesti raamatute kogumist juba kihelkonnakooli õpilasena, 35 aastat tagasi, kuid süstemaatselt asus sellele teele alles 1916. a-st peale. Teda huvitab raamat esmajoones kultuuriloolisest seisukohast, tema bibliofiilne huvi on tugevasti seotud

18) EKIA. J. Kangru kiri V. Reimanile 24. IV 1904. a.

19) J. Kangru kiri dr. O. Kaldale 18. V 1906.

20) „Postimees“ 1886, nr. 26. Võrumaalt.

21) Johannes Kangru kiri allakirjutanule.

praktilise rakendusega. See kultuuriloolis-bibliofiilne siht on andnud tema raamatukogule ka vastava iseloomu raamatute valikul: kuni a-ni 1850 ilmunud eesti kirjandus, s. o. XVII, XVIII ja XIX saj. I poole trükingud, leiavad selles aset ilma valikuta, kuid kuni a-ni 1900, s. o. XIX saj. II poolelt, pääseb raamatukogusse enamik originaal- ja paremaid väljaandeid peamiselt ilukirjanduse alalt ja XX sajandil trükitud teoseist ainult paremad, ja needki humanitaar-teaduste alalt. Eht bibliofiilina hangib J. Roos oma kogusse ainult trükingute selliseid eksemplare, mis on terved, korralikud ja hästi säilinud, s. o. millistel ei puudu ei ühtegi lehte ega tiitellehte ja millede kaaned on alal hoidunud. Eelistatakse originaalköiteid.

See eksemplaride arvult kui ka eesti harulduste poolest suurim eraraamatukogu Eestis on kogujale haruldaste ja vanade teoste „jahil“ põhjutanud pikki rännakuid üle terve kodumaa — taludesse, koolimajadesse, köstrimajadesse, kiriklaisse — ja on toonud talle rõõmsaid üllatusi, leides kauaotsitud ja varitsetud trükise eksemplari etteaimamata kohas. Heites pilku sellele üle 10.000-lisele kogule ja selles säilitatavaile haruldustele, leides siin mõnegi vanema Eesti ajalehe aastakäike niivõrd täielikena, niivõrd heades eksemplarides, et ka meie rahvuslik raamatukogu ei suuda sellega võistelda, võib küll mõista seda indu ja huvi raamatu vastu, mis nii väheste aineliste võimaluste juures on Jaan Roosi tiivustanud selliste saavutusteni.

Raamatuist on $\frac{2}{3}$, s. o. üle 6000 eks., eestikeelsed ja $\frac{1}{3}$ muukeelsed, siinhulgas Eestit käsitlevaid muukeelseid teoseid, nn. balticat, üle 1200 köite. Selle kogu väärtus oleks hinnatav umbkaudselt 3 miljonile sendile, ja mõndagi selles leiduvat eksemplari ei saa muretseda alla 100 krooni.

Vanimaks raamatuks J. Roosi raamatukogus on B. Russowi „Chronica“ a. 1584. Baltica alalt oleksid väärtuslikemaid ja haruldasemaid eksemplare Th. Hiärne ja Chr. Kelchi ajaloolised kroonikad ning Läti Henriku kroonika kõik väljaanded. Peale nende Adam Oleariuse reisikirjelduste II trükk XVII saj., A. W. Hupeli „Nordische Miscellaneen“ ja „Neue Nordische Miscellaneen“ a. 1781—1796 kõik köited ja tema „Topographische Nachrichten“ a. 1774—1789, Fr. K. Gadebuschi „Livländische Jahrbücher“ a. 1780—1783, J. Fr. Recke ja K. E. Napiersky balti biograafiline leksikon „Allgemeines Schriftsteller- u. Gelehrten-Lexikon...“ a. 1827—1861 ja C. Fr. W. Russwurmi „Eibofolke“ a. 1855 kaartidega, milline eksemplar võrdlemisi haruldane. Tähtsamaist balti ajakirjadest ja muudest perioodilistest väljaanne-

test on „Baltische Monatsschrift“ täielik, „Inlandist“ puudub ainult 4 aastakäiku ja Õpetatud Eesti Seltsi väljaanded „Verhandlungen“ ja „Sitzungsberichte“ on täielikult. Peale mainitud leiduvad kogus balticast veel H. G. v. Jannau, G. Merkeli ja Ch. J. Petri tähtsamad teosed.

Siirdudes nüüd Jaan Roosi raamatukogusse kuuluvate eesti-keelsete teoste loetlemisele kronoloogilises järjekorras, on siin XVII sajandi trükitoodang esindatud küll veidi nõrgemini kui Õpetatud Eesti Seltsi ja Eesti Rahva Muuseumi raamatukogus, kuid see on ka väga raskesti hangitav. Siiski leidub siin XVII saj. trükiseid eraraamatukogu seisukohast rohkesti: trükitehniliselt kauneim eesti trükis XVII saj. Tallinna trükikojast H. Stahli „Leyen Spiegel“ a. 1641, siis H. Gösekeni grammatika „Manuctio ad Linguam Oesthonicam“ ühes harvem esineva „Animadversiones'iga“ a. 1660, haruldane heas eksemplaris Vastne Testament a. 1686, „Ehsti-Ma Lauulo-Rahmat“ a. 1693 ning kauneim Brendekeni trükinguist puulõikevinjettidega „Kässi-Ramat Kumma sisse on kokkopantut / Kuida Jummalatenistust...“ a. 1699 ja väga haruldane „Ma Kele Koddo- nink Kirko-Ramat“ a. 1700. XVIII saj. teoseist olgu loetletud tähtsaimad: Tallinna meistri poolt valmistatud puulõikega tiitellehel Uus Testament a. 1715, Tallinna klaasimaalija J. S. Reimersi poolt joonistatud tiitligravüüriga A. Thor Helle grammatika a. 1732, Piibli Ramat I tr., a. 1739, II tr., a. 1773, väga haruldane I eesti-keelne ajakiri „Lühhikesse õppetusse“ a. 1766, J. W. L. v. Luce „Juhhataja Piibli ramato sisse“ a. 1789, Fr. Arveliuse „Ramma Josepi Hädda- ja Abbi-Ramat“ a. 1790, Fr. W. v. Willmanni „Ellamisse-Juhhataja“ a. 1793, O. V. Masingi „ABD ehk Luggemisse-Ramat Lastele“ a. 1795 ja A. W. Hupeli „Ehstnische Sprachlehre a. 1780.

Alates aastast 1800 on J. Roosi raamatukogus peaaegu kõik raamatud, brošüürid ja ajakirjad, millel veidigi tähtsust eesti kirjandus- ja kultuuriloos, ka tähtsamad ajalehed 1905. aastani. Mainitagu neist väga haruldasi: Fr. W. v. Willmanni „Juttud ja Moistatussed“ a. 1804, G. G. Marpurgi „Veikenne oppetusse nink luggemisse Ramat...“ a. 1805, P. H. v. Frey „Arropiddamisse ehk Arvamisse-Kunst“ a. 1806, R. J. Winckleri „Eesti-ma Ma-väe söalaulud“ a. 1807, J. W. L. v. Luce „Sarema Jutto ramat“ a. 1807, K. E. Bergi „Uus ABD...“ a. 1811, kõik J. H. Rosenplänteri „Beiträge“ a. 1813—1832 ja teised teosed, O. R. v. Holtzi „Eestima Tallorahva Seädmissed“ a. 1816 ja „Luggemissed Eestima Tallo-rahva Moistusse ja Süddame Juhhatamiseks“ a. 1817, kõik O. V.

Masingi raamatud ja täielikult tema „Marahva Näddala-Leht“ a. 1821, 1822, 1823, 1825, „Lihvlandi-ma Tallorahva Seäduš“ a. 1820, esimene eestikeelne teos gravüüriga tekstiillustratsioonina, C. M. Henningi „Kaks kord viiskümmend kaks Piibli-luggemist...“ a. 1821; 1823. a-st peale kõik tähtsamad eestikeelsed kalendrid kuni Eesti iseseisvumiseni, nagu Õpetatud Eesti Seltsi kalendrid a-st 1837 jne., P. Mannteuffeli „Aiavite peergo valgussel“ a. 1838 ja „Villem Navi ello-pävad“ a. 1839, Fr. R. Kreutzwaldi „Vinakatk“ a. 1840 kui ka kõik tema raamatute ja brošüüride esitrukid, nagu „Vagga Jenoveva ajalik elloaeg“ a. 1842; kõik „Kalevipoja“ väljaanded, ka peaaegu kõik muukeelsed; J. Sommeri „Venne Südda ja Venne Hing“ a. 1841 ja „Luige Laus“ a. 1843; väga haruldane noodiraamat, J. A. v. Hageni „Oppetus, Kuida laulomehed ja kes muud tahtvad, jõudvad notidest laulo visid ülles võtta“ a. 1841, H. G. Lorenzsonni „Norema Robinsoni ello...“ a. 1842, „Leivakorvikenne“ a. 1847—1849, J. V. Jannseni „Sannumetoja“ a. 1848—1860 kui ka kõik tema teoste esitrukid; kõik C. ja M. Körberi ilmlikud ja osalt ka vaimulikud raamatud ja brošüürid, mõned neist väga haruldased. Väga haruldane on, kuna puudub isegi Eesti Rahva Muuseumi ja Õpetatud Eesti Seltsi raamatukogus, E. Hörschelmanni „Vaimolikkud laulovisid nelja heälega“ a. 1852, mida ei maini isegi Eesti Biograafiline Leksikon; ajalehed „Perno Postimees“ a. 1857—1863 ja „Eesti Postimees“ a. 1863—1882, L. Koidula „Ojamölder ja temma minnia“ a. 1863 kui ka väga haruldased luuletuskogud 1866. a-st: „Emmajõe Öpik“ ja „Vaino-Lilled“; kõik C. R. Jakobsoni teoste esitrukid kui ka tema toimetatud ajaleht „Sakala“ a. 1878—1882. Uuemaist raamatuid on esitatud kõik Fr. Kuhlbarši, A. Reinvaldi, J. Hurda, J. Kunderi, M. Veske, J. Pärna, E. Bornhöhe, A. Saali, E. Vilde, Juh. Liivi ja A. Kitzbergi teoste esitrukid. Haruldus on E. Vilde esitrukiste täielik kogus.

Kuid J. Roos ei ole ainult endale soetanud eesti trükitoodangu alalt täielikemat eraraamatukogu, vaid on ka iseseisvas raamatus kui ka artiklis käsitletud eraraamatukogude asutamise vajadust ja moodust, raamatute rariteetsust ja üldse bibliofiiliat ning eesti raamatu ajalugu, küll teostedes sellel alal alles viimase poole kümnendi jooksul. Kõigepealt loetleb J. Roos allakirjutanu teoses „Raamat ja tema sõbrad“ a. 1934 haruldasi eestikeelseid trükingsid ja püstitab nende kogumisel bibliofiilse nõude, et raamatud ei oleks puudulikud, defektsed. Kuid juba üksikasjalisema ja täielikuma vaatluse ühes säilinud eksemplaride arvu märkimisega leiab eesti haruldane raamat iga teose puhul järg-

misel aastal ajakirjas „Eesti Kirjandus“ nr. 9 avaldatud artiklis „Eesti raamatu rariteetsus“, kus autor otsib ka põhjusi, miks vanaemaist eesti raamatuid nii vähe senini säilinud. Näib, et autor on arvestanud liiga vähest eksemplaride arvu, võrreldes tõeliselt olemasolevatega, millele õigustatult juhib tähelepanu R. Antik ajakirjas „Raamatukogu“ 1936, nr. 1. Ja selgubki, et maal on eraraamatukogudes eestikeelsete üliharuldaste teoste eksemplare, mis seni teadmata. Nõnda on ajalehe teate põhjal Tartumaal algkooli juhatajal Tannil 1656. a. Tallinna lauluraamat, mis puudub J. Roosi raamatukogus ja isegi Eesti Rahva Muuseumi raamatukogus. Samal 1935. a. avaldab J. Roos „Eesti Raamatu-aasta kõnedes“ kirjutise „Raamat ja raamatukogu“. Raamatu ja raamatukogude ülesanne, viimase lühike ajalugu ja liigitus, raamatuharrastus, eraraamatukogude asutamise vajadus — need on küsimused, mida autor siin lahendab. 1936. a. ilmub „Elava Teaduse“ sarjas J. Roosi „Lühike eesti raamatu ajalugu“, kus autor vaatleb eesti raamatu välimust, selle sisu ja keelelist arengut 400 aasta jooksul ühes tekstinäidetega. Rohkem valgustab ta siiski raamatu kirjandusloolist külge kui Eesti trükiolusid. Samal aastal leiame J. Roosi väga põhjaliku ülevaate J. H. Rosenplänterist, M. Jürgensist, D. Martsonist kui raamatuharrastajaist ajakirjas „Looming“ nr. 10 („Kolm eesti bibliofiili 19. sajandil“). Sel puhul olgu ainult tähendatud, et J. H. Rosenplänteri käsikiri „Bibliotheca esthonica“ a. 1844 ei kuulu mitte Õpetatud Eesti Seltsile, vaid ülikooli raamatukogule. Õpetatud Eesti Selts pole Tartu Ülikooli raamatukogusse deponeerinud ühtegi käsikirja, vaid ainult trükiseid. Uuemaist kirjutistest J. Roosilt mainigem: „Hea raamat“, „O/ü. Noor-Eesti Kirjanduslikkudes Uudistes“ a. 1938 ja „Raamat ja haridus“, „Postimehes“ 1938, nr. 33. Esimeses autor iseloomustab hea raamatuna sellist, mis teenib tõde ja õigust. Teises autor, väljudes seisukohast, et meil on vähe levinud eraraamatukogud, jõuab otsusele, et kutseharidus varjavad üldharidust, mis olevatki meie vaimse kultuuri madala taseme põhjuseks. Sellepärast ei olevat andnud soovitavaid tagajärgi ei raamatuaasta ega raamatunädal. Meil puuduvad bibliofiilid ja seepärast pole meil ka eesti raamatute antikvariaate. Need on osalt õiged, osalt liiga pessimistlikult väljendatud seisukohad, võrreldes kas või välismaiste oludega.

Üldkokkuvõttes võib julgesti rõhutada, et Jaan Roos on praegu meie innukamaid raamatuharrastajaid eesti raamatu alal ja on isik, kes Eestis kõige rohkem propageerinud raamatute kogumist.

Fr. Puksoo.

NAISKUJUDEST MAIT METSANURGA ROMAANIDES.

1.

Kõhklevad ning otsustusvõimetud on Metsanurga romaanide meespeategelased suhtlemises naistega, kõikudes vähemalt kahe, sageli aga kolme või nelja ihaldatu vahel, ilma et nad välise abita suudaksid selgusele jõuda, missugune neist kahest, kolmest või neljast valida. Kõige drastilisemalt näeme seda otsustusvõimetust „Soosaare“ peategelase Juhani juures, kes oma nõutuses koguni taevast appi kutsub — aidaku Jumal ise tal otsustada, missugust teed käia, keda kosida, sest hea on üks, veel parem teine, ja kolmaski pole halb (Soosaare, lk. 389). Iseloomustav on Metsanurga meeskangelaste kohta ka see, et nad naistega suhteid sõlmides enamasti hoiduvad millekski kohustumast (Orjad, lk. 144), on vastutustundetud (Ennäe inimest!, lk. 25—27) ja kergemeelsed (Fr. Arraste ja Pojad, lk. 199); mitme naisega suhtlemiselt tabatuina aga käituvad nad poisikeslikult-naiivse abitusega (Fr. Arraste, lk. 405).

Iseloomult üldse ja naistesse suhtumise laadilt eriti on suur enamik Metsanurga romaanikangelasi omavahel nii sarnased, et autori toodangut ühe joonega läbi lugedes tekib mulje, nagu räägitaks kogu aeg ühestainsast peategelasest; pole seepärast kuigi imekspandav, et 1912. aastal ilmunud „Orjadest“ saadik on peaaegu muutumatuks jäänud seda peategelast paeluvate naistegi põhitüübid, kaks selgesti piiriteldud vastandit: väliselt ilutu ning loomult vähenõudlik hell sõbratar ja välise kaunidusega kütkestav uhke ning kõrk imeteldu, keda mees „kardab, kelle ees ta kohkub ja nagu oma olemasolemise pärast häbi tunneb“ (Orjad, lk. 28), keda nähes mehel jookseb „kuum judin“ üle selja (Orjad, lk. 62). Julgustav ja rahustav, lohutav ning hellitav soojasüdameline Kristi ja valitsemishimuline ning üleolevalt jahe Lukretsia „Orjades“ esindavad kõige kujukamalt kaht naisteliiki, kellel Metsanurga romaanikangelaste elus tuleb otsustavat osa mängida, kusjuures esikohal seisab enamasti meespeategelast araks tegev, maaoludes oma vanemate rikkusega, linnakeskuses peamiselt korraliku hariduse ning ebatavalise intelligentsusega imponeeriv pikk, sirge ja sale kaunitar, pikk ja sirge kui „palm“ või „kuusk“ (Orjad), sale kui „osi“ või „küünal vene kirikus“ (Soosaare), kujult ja liigutustelt „kuninglik“ (Fr. Arraste). Esimene ses kaunitaride-reas, Lukretsia, kannab oma uhke ning iseseisva iseloomu välise tähisena igal

pool ratsapiitsa kaasas (kuigi ta ei ratsuta), — isegi tuisu ja tormiga põlvini sügavas lumes tampides (Orjad, lk. 121). Lukretsia järglaste puhul tarvitatakse selle naeruväärse iseloomustusvahendi asemel teisi, kirjeldades kas nende tuba (Ennäe inimest!) või riietust (Fr. Arraste), kui ei lasta neil väljendada oma mõtteid ning arvamusi.

Näolt on Lukretsia-tüüpi naine alati ligikaudu ühesugune; mõnel määral muutub vaid nagu kirjeldav stiil. Juba kolmekümne aasta eest kuuleme „täiesti laitmata ilusa“ naisenäo kohta üteldavat, et see on „pikergune, ilma vähema kortsuta, just nagu lihvitud marmor; paksud juuksed ripuvad üle otsaesise nagu tapupõesad üle mäeserva; huuled on nagu rubinist“ (Isamaa õilmed, lk. 84). Kõrge laubaga piklik nägu, valge näovärv, punased huuled ja t i h e d a d j u u k s e d ¹⁾ on hiljemgi alati neil Met-sanurga romaanide naistegelastel, kelle välimus meest kütkestab: Lukretsial (Orjad) on „kõrge otsaesine“ ja „juuksed p e h m e l t pea ümber mässitud“; Rodal (Ennäe inimest!) on „järsult kõrgele tõusev otsaesine“ ja „juuksed pahema külje lauguga k o h e v a l t paremale poole lükatud“; Vilma (Fr. Arraste) „kergelt k o h e v i l soeng jättis kõrge, liigagi kõrge otsa vabaks“, tema nägu oli „pikerik... ja väga valge, samuti oli valge tema laitmatu ilus kael“, ta huuled olid „värvimatult vabarnpunased, jume alabastrilisel nahal värsked“; Tamaara (Kutsutud ja seatud) juuksed on k o h e v a l t kuklas“; isegi kaugesse minevikku kuuluva Lembi (Ümera jõel) juuksed on „kohevil“ ja langevad „pehmeis laineis joana õlule“. Värvilt on ilusa naise juuksed kas „tõmmud“ (Jäljetu haud, Kutsutud ja seatud) või „küpse leiva karva“ (Ennäe inimest!, Ümera jõel) ja „metallise läikega“ (Soosaare); ilutu naise juuksed seevastu on „takukarva ja läiketa“ (Soosaare, lk. 388). Üldiselt peatutakse kauni Lukretsia-tüüpi naise vastandi — Kristi-Viisa-Alli-Jetta-Maria — välimuse juures harvemini. See naine-sõbratar on „keskmist kasvu, tüse, pisut kohmakas, mitte väga peente näojoontega“ (Kristi, „Orjad“) või „keskmist kasvu, nurgelisem, tugevam, mehisem, peenelt t ä h n i s t a t u d näojumega, energilise suuga“ (Maria, „Kutsutud ja seatud“).

Nii väliselt kui hingeliselt on Kristi-tüüpi naine „Orjade“ meespeategelase Klaose arvates „kui tööhobune, kes iga päev adra ja äkke ees käib ning vankrit veab, kelle laudjad ümmargused ei ole ja pea toredalt kõrgele ei ole tõstetud, kelle kondid paistavad ja karv siledaks ei ole soetud“. Lukretsia seevastu „on

1) Sõrendused kõikjal minult. M. S.

r a t s a h o b u n e, kes kõige parema toidu peal ümarikuks nuumatud, kelle konta näha ei ole ja kelle karv aina hiilgab; kelle kael toredalt rõngas, jalad sirged ja keha kui vasest valatud, sale ja paenduv. Ta käib iga päev ainult jalutamas, et kaerad paremini maitseksivad.“ Juba Klaos katsub kahe naistüübi „omadusi hinnata või võrrelda“ ja leiab, et „kummalgi on oma väärtused; küsimus seisab ainult selles, misjaoks neid inimesi tarvitada. See seal teeb tööd ja võib lähedasele inimesele kõige paremaks seltsiliseks olla — oma kodus. See siin — sellega on tore pühapäeval kirikusse sõita. Kõik vaatavad ja imestavad, kiidavad hobust ja austavad omanikku. Tööhobusel on oma väärtus, sõiduhobusel oma.“ Klaos esitab endale küsimuse, kumba neist ta vajaks rohkem, ning leiab, et talle „mõlemaid oleks tarvis“.

Klaose-tüüpi meeste soov-unelmaks on üks naine südamele, teine silmadele: südamele kõlkemõistev ja kõikeandestav, oma vagura emalikkusega rahustavalt mõjuv naine-kaaslane, hea ja südamlük „tööhobune“, muredekandja, hädas abistaja, — naine, kelle juures võib ja tohib meeolutseda, nukrutseda, iseennast haletseda, tohib puhta eluraskustest, mis ju sedaliiki mehele on alati eriti rängad kanda; silmadele uhke ja külm, ligipääsematu ja üleolev, oma kättesaamatusega kartust ja lugupidamist sisendav, mehest kehaliselt ja vaimselt arenenum luksusnaine, kelle seltsis viibides mees peab iseennast ületama, end kehvalt ülepingutama ja kurnama. Üks naine mehe tõelisele minale, teine ta kujuteldavale minale; üks naine argipäevadeks, teine pidulikuks „kirikusõiduks“; üks naine hingele, teine vaimule. Naine, keda mees vajab; ja naine, keda ta himustab, kellest ta unistab. Taavet Sooverel on oma „truu hing“ Viisa, kellele ta südant puistab, kelle juurest ta käib „tröösti otsimas“ (Taavet Soovere elu ja surm, lk. 31), kes „teda sõitleb ja manitseb kui last“, kelle lähedal on hea ja kodune olla, — aga Taavet unistab „küll Õisu Ollist, küll Mery Sandowist, küll vabrikanditütrest Alice'ist“; Velloi (Ümera jõgi) on oma Lembu, aga temagi mõttes mölgub „kõrk ja jõukas neitsi Alistest“, kes pead kõrgel hoiab ning ülalt alla vaadates käske jagab; Klaosel on Kristi, aga ta näeb und ratsapiitsa peos kandvast majaomanikutütrest Lukretsiast.

Vajadus Kristi-tüüpi naise järele on lihtsalt seletatav — Klaose-tüüpi mees vajab hellust: õnnelik on ta siis, kui naine temaga „räägib nii südamlukult, nii emalukult, et see nagu peasisilitamine rahustavalt“ mõjub (Orjad, lk. 122). Igatsus „peasisilitamise“ järele juurdub sügaval kõigis Metsanurga roma-

nide meeskangelastes, elagu nad olevikus või muistses minevikus, olgu nende seltskondlik seisund milline tahes. Komplitseeritumad on need põhjused, mis Metsanurga meeskangelast sunnivad ihaldama Lukretsia-tüüpi naist. Teatavat osa mängib siin tung enam olla, kui tegelikult ollakse, loomupärane uhkeldamistung, suurt osa etendavad aga siira imetluse ja lugupidamise kõrval ka salakadedus, viha ja vim: Klaos „ei saanud loomusunnilist v a e n u Lukretsia kui uhke, rikka ja toreda p r e i l i vastu maha suruda; aga just see toredus, uhkus ja rikkus tõmbas teda külge. See oli kuninglik lõunasöök, ja tema, Märt, oli kui nälginud metsmees. Kui ta saaks selle uhke preili võtta ja teha alandlikuks, järeleandlikuks, sõnakuulelikuks kui lambatalle!“ (Orjad, lk. 144). Metsanurga romaanide meespeategelase ees kangastub alati küsimus, kuidas „naist alandada, võita, nii et ta enese võidetuna, vallutatuna, alistatuna tunneks“ (Fr. Arraste, lk. 268). Kirjeldades oma ihaldatut sõnadega „uhke“ (Orjad, Taavet Soovere) või „valjult intelligentne“ (Ennäe inimest!), rõhutades tööka, et ihaldatu on „hoopis lahkuminev“ harilikest naistest (Ennäe inimest!) või et „niisuguseid on vähe“ (Jäljetu haud), nähes ihaldatus kõrgeväertuslikku haruldust, suhtub mees tunnustavalt iseendassegi: haruldast naist himustades tõendab mees, et ka tema ise pole harilik ega tavaline. Teisest küljest aga tajub Klaose-tüüpi mees naise väärtusi tunnustades erilise teravusega oma küündimatust; paratamatult seguneb imetlusse kibedust, paratamatult mürgitab ihalust alamustunne: vaese ning inetu mehe alamustunne rikka ning ilusa naise või autodidakti alamustunne süstemaatilise kooliharidusega naise ees.

2.

Keskseks kujuks on Metsanurga pikemais jutustavais teoseis peaaegu alati mees; naispeategelast kohtame vaid paaril korral: talutütarde koolitamise probleemi käsitlevas jutus „Isamaa õilmed“ ning ajaromaanis „Valge pilv“. Just need välja-paistvale kohale asetatud naiskujud aga on Metsanurga toodangus vähim naiselikud, mõjudes ümberrõivastatud meestena ja omades kõiki Metsanurga tüüpilise meespeategelase iseloomujooni: Luisele „Isamaa õilmetes“ omistatakse ülisensuaalse noore m e h e kihkusid ja elamusi, Alma „Valges pilves“ aga pole muud midagi kui „Soosaare“ peategelase Juhani prototüüp. Õieti ei taotse Metsanurk naiste tundeelu erilaadi üldse kuigi palju arvestada; eriti naiste a r m u e l u intiimsemat külge kir-

jeldades lähtub ta meestepsühholoogia alustelt, niipea kui ta las-
kub sel alal üksikasjadesse.

Metsanurga romaanide naiskujusid lähemalt vaadeldes jääb
sageli mulje, et autor naise sisimat omapära ei tunne, et see teda
võib-olla ei huvitagi, — sellest see Metsanurga naiskujude oma-
pärase ähmasus, ühekülgsus ja kuivus, sellest see kidurus ja
elumahlade puudus Metsanurga naiskujudes, detailiderohkusest
ja paigutisest värvide liiglopsakusestki hoolimata. Võõras on
Metsanurga romaanide naiskujudele kõik iginaiselikult värsked ja
mahlakas, tõelist soojuski on neis vähe, ka Kristi-tüüpi naistes.
Kui neis seda vahel leidubki, siis nagu juhuslikult, mingi haru-
kordse ja üllatava erandina. Selliseks ootamatuks erandiks on
„Valge pilve“ ebanaiseliku peategelase Alma moondumine tõeli-
seks, väga usutavaks, puhtnaiseliku loogikaga ja kõikide reaalse
naise tunnetega naiseks romaanis „Punane tuul“. Autori kirjami-
nikesust nii erandlik naiskuju aga valgustada ei aita. Seda ise-
loomustavad autorile lähedalseisva meeskangelase silmaga näh-
tud naised: peategelase südametunnistust peegeldav Kristi-tüüp,
kelle järele ta igatseb oma hinge puhtama ja õilsama (kuigi
ühtlasi halemeelsema) poolega, ja peategelase auahnust ning
edevust kajastav Lukretsia-tüüp, mis kütkestab tema vähem-
õilsat külge kõigi selle nõrkustega.

Kristi- ja Viisa-tüüpi tööhobusest-naise küljes ripub Klaose-
tüüpi mees isegi veel siis, kui ta teda kas või korduvalt on reet-
nud; seda liiki naise arusaavat ja hella, poolmuigavat emalikkust
armastab ta, ehkki ta sellega üksi ei rahuldu. Juhtub tal aga
autori tahtel tõsisem vahekord olema „ratsahobuse“-tüüpi nai-
sega, siis ei suuda tema ise kuigi kauaks rahuldada naist,
kelle huvi tema vastu osutub alati üürikeseks ja lähemal tutvui-
misel asendub varsti pettumusega: Lukretsia pettub Klaoses
(Orjad), Roda Martensis (Ennäe inimest!) Kaaren Raudmas
(Jäljetu haud), Tamaara pastor Päevilis (Kutsutud ja seatud).
Pettumusele järgnevad võõrdumine, halvustus, seljapööramine
ühel või teisel kujul. Kõige paremini käib Klaose-tüüpi mehe
käsi seal, kus ta pärast mitmesuguseid eksirännakuid leiab kahe
vastandtüübi sünteesi kehastava naise (Fr. Arraste).

Metsanurga romaanide intelligentsemad naistegelased —
Lukretsia, Roda, Kaaren — on vähese temperamendiga, kuid
võrdlemisi suurte vaimsete huvidega ja vajadustega inimesed,
keda Klaose-tüüpi mehes veetleb eeskätt nende näiline vaimne
liikuvus: too sõnarohke plaanitamata, mille taga meest lähemalt
tundmata võib oletada teotsemisvõimet, mis sellist laadi
naistele mehes enim meeldib. Need naised hindavad esijoones

„julget ja mehist“ meest, mitte „head, truud, südamlikku, sõna-kuulelikku, kaastundlikku“ (Orjad, lk. 127). Julge ja mehise mehega, hakkaja ning ettevõtliku teotsejaga (Proosa-tüüpi mees!) on nad valmis ühinema kas või väliste takistuste kiuste, kõike omagi jõudu mehe teotsemisvõime teenistusse rakendades, sest nad ise on küll targad, uhked ja iseseisvalt mõtlejad, kuid nad pole teoinimesed, — nad on kõik seda liiki naised, kes „iseseisva ülesande juures ja üksinda õnnelikud olla ei saa“ (Orjad, lk. 127). Nad on ebamoodsad mineviku-naised, kes mehe kõrval, mehe toetusel ning abil tahavad endile luua oma isiksuses peituvate eelduste kohast elukeskust kas vaimse eliidi seas (Roda), tavalises seltskonnas (Lukretsia, Tamaara) või väljaspool seltskonda (Kaaren, Vilma). Olgu nad loomult valitsemihimulised nagu Lukretsia või tagasihoidlikud nagu Roda, olgu nad laisavõitu mõnulejad nagu Vilma või kohusetruud tööinimesed nagu Kaaren — mehe suhtes on sellised naised kõik väga nõudlikud: seda nõudlikumad, mida arukamad nad on. „Raske on armasta intelligentset naist!“ ohkab Martens (Ennäe inimest!, lk. 124), naiskirjaniku ärimehest-abikaasa, ja niisamuti võiks ohata ka „Orjade“ või „Jäljetu haua“ peategelane, kelledest kumbki ei jaksa rahuldada intelligentse naise nõudlikkust, olles loomult liiga pehmed ja kindlusetud.

Kuigi vähem vaimukad ja intelligentsed, on Kristi-tüüpi naised Lukretsia-tüüpi naistest ees elu ja inimeste tundmises; igatahes Klaase-tüüpi mehe suhtes pole neil mingeid illusioone, mis võiksid puruneda. Juba sellepärast mitte, et vahekord Kristi-tüüpi naisega on Metsanurga romaanikangelasel harilikult väga vana, sageli üsna põline, otsaga lapsepõlve-mälestuste valda ulatuv. Lukretsia-tüüpi naine astub Metsanurga romaanikangelase ellu märksa hiljem, kuulub enamasti hoopis erinevasse keskkonda, näeb oma meespartnerit mitteigapäevases ümbruses, pidulikumas valguses: ballisaalis, restoranis, kohvikus või looduse võluvas raamis, kus vesteldakse mitteargipäevaseist ja huvitavaist asjust. Nähes meest proosalisemas ümbruses teissugusena, pettutakse paratamatult.

Et Lukretsia-tüüpi naine mehes pettudes valusasti kannatab, on enesestmõistetav, kuna pettumus tabab eeskätt iseteadvust, mis seda tüüpi naiste juures on eriti hell. Et aga Lukretsia-Roda-Kaareni-tüüpi „uhke hingega“ (Jäljetu haud, lk. 142) naine on kinnine ja endassesuletud olend, siis näeme naise pettumusest tekkivaid kannatusi Metsanurga romaanitoodangus enam kui harva: kinnise loomuga inimesele ei pääse ju ligi puhtkirjeldavate meetoditega, Metsanurk aga piirdub naist käsitledes ainult

kirjeldamisega. Meespeategelast Metsanurk k e h a s t a b, vormib seestpoolt v ä l j a p o o l e; naist näeb ta ühedimensioonilisena, j o o n i s t a b temast skeemi.

Detailid üksi ei tee kirjanduslikku kuju elavaks. Just seal, kus Metsanurk enim üksikasju kokku kuhjab, kus ta takerdub oma naiskujude kleidivärvi ja -löike ning soengu pisidetallidesse, — just seal jäävad kujud ise kõige ähmasemaks ning esikohale kipub kerkima mulje autori kirjeldamisusinusest.

Parimad on Metsanurga naiskujud seal, kus ta omapoolse üksikasjade kirjeldamise asemel piirdub meespeategelase tunnete ning elamuste lihtsa esitamisega, — parimad ses mõttes, et nad seal kõige paremini täidavad oma ülesande olla meespeakuju iseloomustusvahendiks, millest jutustatakse vaid selleks, et igakülgselt valgustada huvide keskuseks olevat meest, keda naised nii või teisiti paeluvad.

M. Sillaots.

MURDEEALISTE POISTE KIRJANDUSLIKUD AINEVALLAD JA KÄSITLUSLAAD.

1.

Asudes alamal vaatlema murdeealise noorsoo kirjanduslikku ainevalda ja käsituslaadi, tähendatagu, et seejuures ei saa tähele panemata jätta noorsoo hingeelu iseärasusi ja hingelist struktuuri teatud arenguastmeil. Kõike seda peab noorsookirjandus arvestama, ta peab vastama noorte huvide-maailmale ja hingestruktuurile. Parimgi teos, kõrgeimadki pedagoogilised väärtused jooksevad tühja, kui noores puuduvad vastavad eeldused nende vastuvõtuks ja omandamiseks. Ei ole mõeldav, et me noorsesse nagu tühjasse pudelisse kallame seda, mida ise peame vajalikuks ning väärtuslikuks. Ei saa noort võtta ainult väikese inimesena, kellele seda, mis täiskasvanule on küllaldane ning väärtuslik, saame anda vähendatud ning kohandatud määrdul. Eriti murdeealise noore hingelaad ja -struktuur on omapärane maailm, täis rahunust, otsinguid ja vastuoksusigi. Vahetpidamata purunevad vanad tõekspidamised, otsitakse uusi ja pettutakse varstika neis.

Murdeiga algab keskmiselt 12.—14. eluaasta ümber, tütarlastel varem, poistel veidi hiljem. See on üldiselt nii, võetagu aluseks milline tahes noorsoo arengu põhifunktsioon. Füüsiliselt

avaldub see jõudsas kehakasvus ja jõu juurdetulekus, millele järgneb suguline küpsemine; vaimselt iseloomustab seda aega eeskätt teatud rahutus, väljapoole suunatud huvide pöördumine omaenese isikule, sissepoole.

Kui eelmises arenguastmes, nn. realistlikus faasis, lapse peamised huvid olid suunatud eeskätt lähema ümbruse tunnetamisele, asjadele, loodusele, inimesele ja liikumisele, — siis nüüd hakatakse oma isikule kohta otsima ümbritsevas maailmas, püütakse oma isikut lähemalt määrata ja suhteid leida enese ja ümbritsevate nähtuste vahel. Välismaailma tunnetamine kestab nüüdki edasi, eriti murdeea esimeses faasis (negatiivne faas), kuid see võtab järjest laiemaid ulatusi nii ruumiliselt kui ajaliselt: tuntakse huvi kaugege maade, võõraste olude ja kauge mineviku vastu. Murdeea lõpul kipub aga omaenese isik saama kogu maailma keskpunktiks ja kõigi nähtuste mõõdupuuks. Sealjuures kaldutakse sageli ühest äärmusest teise: trotslikust enese ülehindamisest norutavasse alahindamisse.

Nagu eespool mainisime, on murdeea nooruki põhilisteks tunnusteks eriline rahutus ning trots, mis on tingitud omaenese ja täiskasvanute võimete võrdlemisest ning vastamisest. Tuntakse küll oma jõu kasvu, kuid veel enam tuntakse selle vähesust ja enda alaväärsust. Selle kompenseerimiseks püütakse ennast kas nõrgemate või ka omaväärsete hulgas maksma panna eeskätt jõuga. Hakatakse kehalist jõudu ülehindama. Vaimsele üleolekule seatakse vastu trots ja jonn. See on aeg, mil isa, ema ja kasvatajad nooruki silmis autoriteedi kaotavad; sageli muutub ka suhe senistesse sõpradesse ja kaasinimestesse üldse, otsitakse üksindust ja tuntakse ennast kõigist mahajäetuna või esinetakse jõhkralt ning väljakutsuvalt. See on aeg, mil senised autoriteedid on purunenud, kuid uusi veel pole leitud, ehkki tarve nende järele on väga suur.

On seepärast täiesti loomulik, et noor kirjandusest otsib neidsamu probleeme ja väärtusi, mis tal endal on parajasti huvide tulipunktiks. Jõulised tüübid kirjanduses on tema tüübid. Me teame näit. „Kevadest“, et Toots Kentuki Lõvi hindas eeskätt selle järgi, et see „kümne punanaha vastu võitles üksipäini“. Nii-samuti hinnatakse Winnetou'd, julgeid meremehi ja meie oma kirjandusest veel Vahurit ja Tasujat („Tasujast“) ja Villut („Viljandi mässust“). On kõigile teada nüüdisaja noorte kiindumine sportlastesse. Igal noorukil on oma lemmiksportlane, kelle austamine ja imetlemine muutub sageli ihalemiseks.

Kahjuks ei ole meil spordielu ja sportlastüüpe kujutatavat

noorsookirjandust. Kuigi noortes jääb huvi eksootiliste seiklusjuttude vastu vist alati püsima, võiks ometi ennustada, et spordielu kujutavast kirjandusest uus ning väärtuslik noorsookirjanduse valdkond võiks tekkida.

Edasi meeldivad tüübid, kes, samuti nagu noorgi, olevate autoriteetidega konflikti on sattunud, olgu need siis röövliid, mäsajad, vabadusvõitlejad või revolutsionääridki. „Must kapten“, „Garibaldi“ ja „Õilis röövel Rinaldo Rinaldini“ on tänapäevalgi noorte tüüpe. Meie kesk- ja vanem põlv, kes oma hariduse on saanud vene koolis, võib sageli revolutsioonilise kirjanduse lugemist ja „revolutsiooni tegemist“ mainida kui ühte etappi oma arenguhoos. Populaarteaduslikud teosed, mis seniseid usulisi tõekspidamisi kõigutavad või ümber hindama sunnivad (inimese põlvnemine; maakera tekkelugu), leiavad eriti innukat lugemist just selles eas.

Ühenduses füüsilise jõu imetlemisega leiavad noorte hulgas hindamist ka vahvus, mehisus, julgus, distsipliin ja moraal, kusjuures sageli omavahel ollakse äärmiselt konsekventsed. Vahvus, mehisus ja julgus, eriti, kui seda on vaja näidata omasuguste hulgas, võivad noori mõnigi kord viia lausa elukardetavaile üritustele. Kamba-distsipliin ja kamba-moraal on tihtigi palju tugevamad ning rangemad, kui kool või kodu seda kunagi suudab saavutada. Kes vähegi on tuttav poiste kampadega või ka eraldatud internaadieluga, võib kinnitada, millise julmusega nõutakse üksikult distsipliinile alistumist või kehtivaist tõekspidamistest kinnipidamist. Äärmiste konsekventsideni viidud tõekspidamised võivad nii mõnigi kord põhjustada konflikte kodus ja koolis, kui neist tõekspidamistest nõutakse järeleandmisi või neid ei tunnustata.

Sellest asjaolust on ka tingitud, et kirjanduseski nõutakse nn. puhta tüüpe, kus jõud või mõningad hinnatavad vaimuomadused on välja arendatud äärmuseni, täiuseni. Kui muinasjutus tegelased on puhtal kujul mõningate omaduste kandjad (hea ema, kuri võõrasema, ilus kuningatütar, inetu nõid jne.), siis siin lubatakse ühe täiusliku omaduse kõrval teisi vähem arenenud või isegi mõningaid puudusi. Nii ei tarvitse tark või kaval tegelane sugugi olla kõige tugevam, nagu kõige tugevamalt ei nõuta, et ta peaks olema kõige targem. Kummalgi on oma relv, kumbki on täiuslik ning teistest üle omal alal. Teadusmees „Kapten Granti lastes“ on tegelikus elus saamatu ning veidrik... Olgu, nii talle sobibki, peaasi on, et ta reisuseltskonna lõpuks õigesse kohta välja juhib.

Kuigi noori huvitavad kirjanduses eeskätt oma maailm, omad huvid ning püüdlused, ometi oleks ekslik arvata, et noorsookirjanduses peab käsitlema ainult noorte elu. Hea meelega tahtakse ka e t t e näha, tahetakse näha just neid täiskasvanud tege- lasi, kes on oma jõudude tipul, kes on imeteldavad ning ihaleta- vad. Sageli tahetakse noori näha teotsemas ühes täiskasvanutega.

Ühenduses noorte jõu vallandusega vaatleme veel sõjajutte, mis moodustavad eriliigi noorsookirjanduses, kuigi noortepsüh- holoogia seisukohalt kõige vähem õnnestunud liigi. Tegelikus elus elatakse atavistlik sõjatung läbi võistlus- ja sõjamängudes, kusjuures tarvitatakse enamasti primitiivseid relvi, vibusid ja nooli, sõjakirveid, odasid ja kilpe, kuigi puust revolvriv ja püssid pole just haruldased. Kuulipildujad, kahurid ja lennukid tulevad harva arvesse. Võib-olla on neid komplitseeritud relvi raske ise valmistada või mänguks kohandada, kuid näib siiski, et sõjatung leiab täiuslikemat ning sügavaimat väljaelamist ikkagi primitiiv- sete relvade ja lihtsate olukordade juures.

Samasugune lugu on ka sõjajuttudega. Siingi on meeldivai- mad ning arusaadavamad need, mis käsitlevad sõda primitiivse- mate relvadega ja lihtsamal olukorras. Olgu need siis „Iliase“ lood või rüütlite võitlused. Ikka on mees mehe vastu, isiklik vahvus on selgesti näha. Samadel põhjustel meeldivad ka võit- lused indiaanlastega ja metsrahvastega. Pealegi kaob sõja kole- dus kauges ajalises distantis kuidagi ära, jäävad ainult võitlus ja isiklik vahvus.

Mida lähemale käesolevale ajale, seda komplitseeritumaks ja ka koledamaks lähevad sõjad, seda vähem on noorsookirjanduse nõudeid rahuldavaid sõjajutte. Kas maksab seda kahetsedagi, pealegi, kui noored oma vastavaid tunge teisiti saavad välja elada ja rakendada?

Peale eespool mainitu avaldub murdealise nooruki rahutus veel tungis — kodunt välja, kaugele randade poole, võõraisse maadesse. Ärakadunud-poja-probleem on küll vist nii vana nagu inimsugu üldse, ja jääb alati uueks. See tung on pedagoogiliselt hästi rakendatav, kuid võib saada ka kahjulikuks, kui seda õigesti ei juhita või sellele väljaelamise võimalusi ei anta. Iga aasta lah- kub nii meil kui mujal teatud hulk poisse kodudest, et siirduda kas Aafrikasse, Ameerikasse või mujale. Suurem osa neist pöör- dub ise tagasi või tuuakse koju. Mõned hukuvad, kuid on neidki, kes kuhugi jõuavad ja viimaks ka elus läbi löövad.

Algsel kujul avaldub rännutung rännakuis kodukohas, kuid tihti ka sihtitus lonkimises. Koolide spordipäevad, õpireisid ja

noorkotkaste laagrid on tegureid, mis seda rännutungi pedagoogiliselt aitavad välja elada. Mõned tüübid elavad seda läbi päevaunelmais ja vastavat kirjandust lugedes.

Rännu- ehk seikluskirjandus ongi noorsookirjanduses kõige suuremal arvul esindatud liik, nii et vastavat iga kirjanduseharrastuse seisukohalt kutsutaksegi seikluskirjanduse-eaks, kuna selle kirjanduse alla laiemas mõttes arvatakse kogu vastava ea kirjandus, kus on kirevat tegevust, põnevust ning pinget, käsitlegu see poiste omavahelisi kampasid või sõjamänge (Paal-tänava poisid), kriminaal-, röövli- või detektiivlugusid kui ka tõelisi rännakuid ning seiklusi kaugetele meredele ja eksootilistesse maadesse.

Kuigi kogu murdeeakirjanduses on üldisi ühiseid jooni ja seikluslikku elementi, piiraksime viimase kirjanduse ringi siiski ja vaatleksime selle all ainult seikluslikku reisukirjandust ja teatud piiritlusega ka reisu- ja avastuslugusid.

See kirjandus on murdeea esimeses faasis kõige harrastatavam kirjandusliik, kuna see käsitleb alasid, kuhu noort kannavad tema ebamäärased tungid ja päevaunelmad. Siin on kõik uus, võõras ning salapärane. Ebamäärased kauged mered ja võõrad eksootilised maad. See on taas noore atavistlik ning ebamäärane tunnetustung, mis nõuab väljaelamist. Lisaks on sellistes reisu- ning avastuslugudes palju ootamatuid olukordi, hädaohtusid, võitlust ja saavutusi. Tegelaste primitiivsed eluviisid, ööbimine telgis või lageda taeva all, küttimine, kalapüük jne. — need vastavad nooruki ebamäärastele atavistlikkudele tungidele — looduse juurde. Seiklusjuttude tegelased on enamalt jaolt puhtad tüübid, tugevad, teotahtelised ja mehised. Nende võitlused ja vallutused väikestes salkades vastavad kambale, poiste primitiivsele ühiseluühikule.

Murdeeakirjanduse sisu tingib ka selle käsitluslaadi ehk vormi. Esimeseks ning peamiseks nõudeks on: rikkalik tegevus, voolav elu. Pikad tagasivaated, kõrvalseletused või kirjeldused, kui nad ei ole tingitud miljöo iseloomustamisest, ei leia harrastamist. On ka loomulik — noor oma rahutuses ja teotahtelisuses ei salli paigalpüsimist, temale antagu liikumist, dünaamikat. Eluvõitlusele valmistuv nooruk nõuab kirjanduselt veel võitlust ja tema põhitoonilt optimistlik ellusuhtumine — võitu igas olukorras. Seega peab teose faabula olema sündmusterikas, kuna jutustamiselt nõutakse lihtsust, kujukust ja voolavust.

Mis puutub noorsookirjanduse kunstilisse külge, siis on see samuti nõutav nagu pedagoogilinegi väärtus. Noorsookirjandus

peab rahuldama nooruki kunstinõudeid, teda arendama ning täiendama.

Pedagoogiliselt on noorsookirjanduse ülesandeks anda eale vastavat vaimutoitu, võimaldada teatud tungide ning huvide väljaelamist ja kriitilisest east loomulikku arengurada mööda välja viia kuni küpsemiseni. Muidugi ei ole see ainult noorsookirjanduse ülesanne, kirjandus on selles raskes töös vaid üheks teguriks. Palju tähtsamad tegurid on kool, kodu ja keskkond.

Noorsookirjanduse kasvatuslikust ehk positiivsest tendentsist olen kirjutanud mujal. Siin rõhutatagu veel kord, et iga sugune kunstlik või sihilik tendents on pedagoogiliselt ainult kahjulik. Teose elujaatav, teotahet ning kõlblaid tõekspidamisi arendav mõju saavutatakse maksimaalselt sellega, kui teose faabula, tegelaste püüded ning teotsemised on vastavalt kantud ja juhitud, ilma et sealjuures vastuollu satutaks kunstiliste või reaalluliste tõekspidamistega.

Igatahes peab kirjanduse lugemiselgi noorukit juhtima, et ta ei takerduks murdeikka ega jääks igavesti teotahetuks päevanelmate kandjaks, röövliks, revolutsionääriks või seiklejaks.

2.

Ühenduses murdealise noorsoo ilukirjanduslike huvidega tuleks vaadelda ka tema teaduslike huviseid ja populaarteadusliku kirjanduse harrastamist. Kuigi murdeas võib otsese koolitöö alal näha teatud apaatsust ja huvipuudust, ometi ei ole eneseotsingute kõrval kadunud välismaailma tunnetamise tung. See võtab nii ajalisel kui ruumilisel laiemad ulatused. Sageli seob nooruk selle oma mina otsingutega. Hakatakse koguma taimi, korraldama akvaariumi — unistatakse loodusteadlase kutsest. Või harrastatakse raamatute, piltide ja ajalooliste esemete kogumist — samuti seosega mõnesugusest kutsest. Katseid keemia ja füüsika alal tehakse selles eas kodusel viisil vist küll kõige rohkem, kuna mõnede juures võtab erilist hoogu huvi tehniliste küsimuste vastu. Huvi maailmavaatelistele küsimustele kohta tõuseb murdeea viimse faasi lõpul väga elavaks.

Sellised huvid ja harrastused viivad nooruki kahtlemata populaarteadusliku kirjanduse juurde. Kahjuks puuduvad meil täpsemad uurimused ja vaatlused selle kohta, kui palju murdeas loetakse populaarteaduslikku kirjandust eriküsimuste kohta. Kui Ch. Bühleri järgi murdeea esimeses faasis seiklusjuttude kõrval, mis moodustavad 27% kogu lektüürist, loetakse 6—8%

populaarteaduslikku kirjandust, siis näitab see küllalt suurt huvi. Umbes samasuguse või veelgi kõrgema protsendi moodustab populaarteaduslik kirjandus murdeea järgmises faasis.

See huvi võiks olla veelgi suurem, kui oleks olemas vastavat populaarteaduslikku kirjandust. Siin õiget žanri leida on palju raskem kui ilukirjanduses. Teadus on kiiresti arenev, selle algtoed omandatakse juba koolipingis, kuna eriküsimuste kohta vastavat kirjandust ei jõuta anda. Kui ilukirjandusest veel tänapäeval võidakse suure huviga lugeda Kreeka ja Rooma muinaskangelaste lugusid, „Don Quijotet“ või „Ivanhoe'd“, siis vastavate aegade populaarteaduslikud tööd tunduksid naiivsetena.

Igatahes on populaarteaduslik kirjandus murdeaaliste seisukohalt ala, millele rohkem tähelepanu peaks juhitama. Puudutasin seda küsimust siin ainult niipalju, kui seda murdeea kirjanduslike valdkondade iseloomustamiseks vaja oli, sisuliselt on see hoopis laiem küsimus ja nõuab omaette selgitust.

Eespool tähendasin, et nüüdisaja murdeea lemmikala — sport — on kirjanduses leidnud vähe käsitlemist. See on aga omaette maailm, kust võiks anda niisama kirevaid seiklusi, äärmist tahtejõudu nõudvaid pingutusi ja samaväärseid tüüpe nagu reisu- ja seiklusjuttudeski. Lõpuks on ju eksootilised võõrad maad ainult murdosa praegusaja noorte maailmast, ja sedagi murdeea esimeses faasis, kuna sport näib olevat esikohal kuni küpsemiseni ja veel kauemgi. Teiseks puuduvad meie kirjanduses töö- ja tehnikasangarid, kuigi tehnikamaailm ulatab noorte huvipiirkonda ja tahetakse näha kirjanduslikke kujusid sealtki. Seegi maailm oma hiiglaeduga ja üha suurenevate saavutustega võiks anda huvitavat sündmustikku kui ka kangelasi. Kui 10—11-aastaselt ollakse Robinsonid, siis hiljem tahetakse kindlasti olla kas Edisonid või Fordid.

J. Parijõgi.

KIRJANDUSE ÜLEVAADE.

K. Merilaas: **Maantee tuuled.** Luuletusi. Eesti Kirjanikkude Liidu kirjastus, Tartu, 1938. 62 lk. Hind 2 kr. 50 snt.

Juba mitu aastat on Kersti Merilaas „Loomingus“ ja vahel harva ka mujal esinenud luuletustega, mis on järjest silma paistnud oma lüürilise otsekohesusega ja siirusega, vormi endastmõistva, intiimselt tunde-rütmiga kajastava voolavusega ja reageeringute sooja spontaansusega. Sageli need olid armastuslaulud, kuid vahel ka ägedad protestisõnad, üleskutsed õiglusele, pilked närususe ja mannetuse puhul, mida kergeltsüttiv

temperament ei saanud andestada. Autori talendikus, tema loomupärane laulvõime ja tema meelelaadi erkus olid väljaspool kahtlust, kuid tema senise olemuse laadi ei olnud päris hõlpus piiritella: mitmel ajal saadud üksikmuljeid oli raske mälus liita tervikuliseks kogumuljeks.

Nüüd on see võimaluse antud, kuigi mitte täiesti, sest arusaadava, aga võib-olla pisut liialemlineva diskreetsusega on Merilaas oma luuletuskogust „Maantee tuuled“ välja jätnud rea ilusaid ilmekaid asju. Märgive siin kohe juba alguses, et see tagasihoidlikkus on ehk tema raamatu teinud laitmatumaks, kuid on veidi vähendanud seda mulje mahtu ja massiivsust, mis tuleb mõnevõrra arvesse isegi luuletuskogu puhul. Järgnevas piirdugem siiski raamatus pakutavaga.

On päris selge, et lisaks senistele astub Merilaasiga meie kirjandusse üsna silmapaiste, sünnipärane luuletajatalent, kelle põhitoon on — vähemalt senini — tundepäraselt lüüriline ning kes eelkõige usaldab sise- mist, sügaval mänglevat rütmivaistu, individuaalset, alati tunduvat, luuletuste käiku dikteerivat. Tema värsside puhul on raske kõnelda sellest peitlist, millega Gautier' poeet raiub oma stroofe. Merilaasil ei puudu kaugeltki reljeefsus, see ei ole aga tema loomete domineerivaks omaduseks. Luuletus algab mingi musikaalse taktiga, mõtted ja meeled mängivad kaasa, ja enne kui seda märkame, oleme pehmete — kuid mitte lõtvade — meloodiatega kandunud lõpptaktini. Selles kõiges ei ole midagi sunnitud, see tuleb iseenesest ja paneb meid ühes hõljuma. Ütleksin, et „Maantee tuulte“ tunnuslikemaks omaduseks on soe harmoonia. See ei tähenda, et puuduksid pinevust ja värvikust tõstvad dissonantsid. Kuid need on harva tugevasti toonitatud, nagu võib-olla mõnikord tsükliis „Närusus“. Ning isegi seal sulab kõik lõppeks tundehardusse. Hääl võib teinekord muutuda tugevaks, kuid tämbr on mahe.

Merilaas ei ole uuendaja. Tema lemmikteemad on samad, mis kogu maailma lüürikal: armastus, loodus ja vahetevahel ka sotsiaalse sisetunde karjatused, mõnikord ka mõlgutlused inimese ja maailma saatusest — niisiis midagi, mida parema sõna puudumisel puhuti nimetatakse filosoofiaks, kuid mis oma olemuselt on emotsionaalne, mitte intellektuaalne. See kõik ei puudutagi esidat oma uudsusega, vaid ehtsusega. Sest rohkem kui paljudel vähemalt esiotsa suuremail luuletajail on Merilaasil õnnestunud panna oma tundeid vahetult kõnelema. Ta ei häbene neid, vaid laseb neil spontaanselt esile voolata, nagu nad on — küll ergu mõõdu- tundega, nii et nad kuski ei riiva kriiskavatena, vastuksa, kõige ekstaatilisemadki armastuslaulud selles kogus lõpevad täpsalt õigel hetkel, andes aimata tundevarade tühjaksammutamata tagapõhju. Mingi leebe külluse toon käib läbi kogu selle raamatu.

Merilaasi skaala ei ole kitsas ja tema toonid on puhtad. Neis ei häiri miski, neis on sageli midagi ürgset. Armastuse suurt, anduvat ja usaldavat rahuldust pole meil enam ammu väljendatud niisuguse lihtsa veenvusega nagu raamatu esimeses tsükliis. Sealjuures autor ei toonita lihtsust. See on tema nägemusele ja tundelaadile omane, kuid pole kuidagi identne primitiivsusega. Eriti hea näite soojast selgusest, millega elurõõm võib pühapäevasena väljenduda, pakub luuletus „Hommik“ — algusest lõpuni täis pakitsevat looduseelu, aga ilma ühegi ülepingutatud detailita, loomulik nagu metsad ja väljad ning eriti läbipaistva, klassilise struktuuriga. Kuid „klassiline“ on halb sõna Merilaasi puhul. See meenutab raamaturiiuleid, ning just neid tuleb tema puhul vaevalt kunagi meelde. Ta on ise leidnud endale harmoonilise, voolava, mõnikord tugevas, kiires crescendos liikuva, mõnikord leebelt mõõnava vormi. Ta oskab panna tugevaid punkte ja hüüumärke. Kui ta luuletuses „Vangis“ Ossietzky't mälestades lõpus ütleb:

Üks sõna on, mis põleb suus:
õigus, õigus, õigus

siis tihenevad eelnenud ilmekad pildid järsku haaravaks tundepursatuks, mis ütleb võib-olla rohkem kui peenelt joonistatud mõttekäigud. Samasuguse tugevusega mõjub „Vihane sügis“, kus sügise leekivust ja süngust kujutatakse mõjuvaid impressionistlikes laikudes ja siis tunde valdavusest kaasakistuna ei osata end koormast vabastada teisiti kui ürgse karjatusega:

Ja äkki su üle
end laotavad varjud;
käed taevani tõstad —
ja karjud ja karjud.

Midagi põhilist looduses on riivanud luuletajat — ja riivab meid peagu niisama tugevasti. Neis puhanguis on fastsineerivust.

Olen toonitanud selle raamatu puhtlühirilisi elemente — usun, et õigusega, sest need on valitseval kohal. Kuid autor oskab ka kujutada. „Lambatapupäevas“, väga drastilises ja siiski õrnas luuletuses, leiame selle kohta üsna meisterliku tõendi. Samuti oskab ta teemasid vaikselt ja mõtlukult arendada, nagu „Lõikuses“. Siiski heliseb igalt poolt läbi lüüriku laulev meloodia. See on Merilaasile sisemiseks juhiseks ja seda jälgime temal rohkem kui midagi muud. Mis sellest musikaalsest, tundeüllasest tuumast veel võib kasvada, seda praegu ei tea, kuid see äratub usku autori edaspidisesse orgaanilisse arengusse. Need värsid ei tundu olevat kirjutatud, vaid elatud.

Ants Oras.

Henrik Visnapuu: **Põhjalvalgus**. XI kogu luuletusi. Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1938. 78 lk. Hind 1 kr. 75 s.

Uues luuletuskogus võib tähele panna kaht erinevat, teataval määral koguni vastakat arenemissuunda. Üks neist — lihtsuse ning südamlikkuse taotlus, mis ilmnes küllalt nähtaval kujul juba eelmises luuletuskogus, — on andnud ehedaid võite; teine suund taotleb silmapaistvate tulemustega mõttelist ja kujundilist pregnantsust, millel on, nagu ikka, ilmset kalduvust peituda tunduvalt komplitseeritumasse vormi.

Kahes avaluuletuses — „Põhjalvalgus“ ja „Kabelikell“ — avaldub ilmne püüe väljendada tunnet ja mõtte-elevust siira lihtsusega, kusjuures enesestmõistetavalt on lubatud astuda üle vormikammita, kui see takistab. Näeme juba algusest, et luule vormiline külg ei moodusta enam luuletajale eri probleemi, mis vajaks efektikat lahendust või oleks kuidagi esileküündivalt huvialuseks. Nagu iga vabadus, sisaldab muidugi ka see tõsiseid ohte ja kohustusi. Võivad ühelt poolt ähvardada proosastumine ja vormikaos, teiselt poolt on paratamatu sisukus ning värskus. Nii sisu kui ka vormi kujundamises suurte kogemustega luuletajana saavutab Visnapuu esmäärgi — enamasti üsna hästi, paiguti otse täiuslikult, vahel ka mõningate puudujääkidega.

H. Visnapuule eriomast tundesooja, pehmet lüürikat pakuvad kõige puhtakujulisemalt luuletuskogu esimene ja neljas sari, kusjuures esimese luuletusi ühendab pühendumine elu varjupoolele, teist kannab teatav optimistlik häälestus.

Esimeses sarjas on tervikuna esileküündivalt hea luuletus „Emale“, mille lihtsalt sõnastatud tundesoojus on kätketud tihedasse ning ühtsasse vormi. Önnestunud luuletused on ka „Kerjuselaps“ ja „Vanaema surm“. Viimase algus-stroofes avaldub liigutavas lihtsuses ning konkreetsuses individuaalselt nähtud surmaeelne tõelisus. Tulemus olnuks esmajärguliselt ehtne, kui sellest oleks kinni peetud luuletuse lõpuni. Häirivalt mõjub luuletuse lõpupoolne järsk siirdumine karmist realiteedist üsna konventsionaalselt laadi legendilise sümboolikaga fantastikasse. Legendaarne ja tõeline tänapäeva inimeses enam ei ühtu, ebakõla on paratamatu. Aga seda pehmendavad siiski tunduval määral luuletaja siiras

tundejõud ja värsside ehtne kujukus. Puudusena võiks märkida esimese sarja puhul mõnedes luuletustes, nagu mütoloogilisi motiive sisaldav „Vari“, „Võõras hingus“ ja „Tühi maja“, esinevat nähtust, mis on sageli iseloomulik meie luulele ka väljaspool seda kogu: luuletuste lõpp lahjub ega vasta kõigiti õnnestunud ning mõjukale algusele. Puánti luuletuste lõpul kohtame liiga harva. „Tühja maja“ lõppstroof tundub ülepingsutatud — nähtus, mida käsiteldavas kogus esineb siiski hoopis piiratumalt kui varemni.

Neljandas sarjas tundub H. Visnapuu lüürika astme võrra tihedamana. Silmapaistvalt head on eriti luuletused „Õnnis suvine öö“, mille elav kujukus suudab tunnete lühidalt palju ütelda, ja „Vanad talud“, milles värsked pildikuse kõrval paelub meeldiva aktiivusega mõttekallak. Siin avaldub ühtlasi markantsemalt H. Visnapuu uue luuletuskogu teatav keelelis-stiililine uudislikkus: primitiivsema keskkonna tüseda ning lihtsameelselt siira väljendusviisi tarvituselevõtt ilma selliste subjektiivsete ning ühekülgselte naturalistlike liialdusteta, nagu neid omal ajal esines jämedalt-sensuaalses laadis, eriti „Amoresta“ ja „Hõbedaste kuljuste“ üksikuis luuletustes. See uuendus, kirjaniku loomingu küll mitte täiesti esmakordne, aga ulatuslikumalt ning kunstilisemalt kasutatud, tähendab H. Visnapuu luulekeele esteetika avardumist. Mujal oleme võinud tähele panna pisut teises laadis proosaelementide teadlikumat ning märgatava kunstilise mõjukusega sissetungi eesti lüürikasse juba G. Suitsu 1922. a. ilmunud luuletuskogus „Kõik on kokku unenägu“.

Peale eespool mainitute on neljandas sarjas rida häid luuletusi, nagu „Maa“, „Endeline öö“, „Looja kellad“, „Pardi pesakond“, „Kuhjapesas“, „Suveöö“, „Talvine päev“, „Leegitsev liiv“, „Aastate ring II“. Need on rõõmustavaks lisaks luuletaja loomingu. Ülejäänud on vähe ja seegi pole halb. Teistega võrreldes on vähima mõjukusega „Maailma hääl“, mis tõlgitseb raadiovaimustust sügiseselt sajuse külakolka mahajäetuses. Selles luuletuses avaldub ilmne propagandalik tendents, eriti sellistes liialdustes, nagu: „Lahtikapitset raadio laual. / Elu on ärganud sur n u h a u a l: / inimen kõneleb — maailma hääl“.

Luuletuskogu teine sari on pühendatud eepikale. Siin on kõigepealt haruldaselt musikaalne, omas laadis kõigiti täiuslik legend „Laul lumest“, kus H. Visnapuu senine omapära avaldub täiesti individuaalsel kujul. Teine, legendilähedane ballaad, mis esindab H. Visnapuu luule uuemat arengusuunda võib-olla veelgi mõjukamas ehtsuses, on vähem musikaalne, aga keeleliselt värskem. Kahest eelmisest jääb maha kolmas luuletus, ballaad „Vilbus“, mis sisaldab siiski muistendilise aine küllalt sugestiivset ning nägelikku käsitlust.

Nende ridade kirjutaja arvates esineb kolmanda sarja luuletustes H. Visnapuu eepika parimik. Niivõrd selgunud, tervikulisel ning ehtsal kujul pole H. Visnapuu eepika seni avaldunud, vahest vähese ulatusega erandid välja arvatud. See on väga lähedane lüürikale, pehme, hämar-valge, soe, paiguti sumeda helinana kuuldav.

Kaalukas on ka luuletuskogu neljas, juhuluulele pühendatud sari. See koosneb kahest pikast luuletusest: tertsiinides kirjutatud „Raamatu-aasta proloog“ ja „Kelchi kroonikat värssides“. Eriti esimene neist sisaldab sisutihedamat ning kaalukamat mõtteluulet, kui seda oleme H. Visnapuult kunagi saanud. Selle pregnantsus üllatab ja on erakordseks elamuks. Haaravalt elamuslik, kujukas ning mõtestatud on ka „Kelchi kroonikat värssides“, mis muide on ehtsamaks tõendiks luuletaja sügavast kiindumusest oma kodumaasse. Mis puutub sõnastusviisi, siis esineb see selles sarjas kõige komplitseeritumalt.

Juhuluuletajana on H. Visnapuu, arvestades ka tema varasemaid saavutusi sel alal, meie luuletajate keskel kahtlemata esikohal. Tänu tõeliselt aktiivsele kaasaelamisele ulatuvad ta hetkereageeringud tava-

lisesti tunduvat sügavamale pidulike puhkude põgusaist meeleolu-avaldustest.

Nagu juba alguses märkisin, tundub vormiline külg „Põhjavalguse“ sisulise rikkuse kõrval olevat tagaplaanil, kuigi ka siin ei puudu nähtavasti hoolitsetum viimistlus. Irdriim, eriti visnapuulik räti-roti, kurgust:kargust, küsi:käsi, malda:mulda jne. on selleski kogus riimitehnikalt kõige iseloomustavam ning sellega, kui ta ei pääse domineerima, võib lõpuks harjuda. Mõnelgi momendil on riimide samakõla jäänud õige puudulikuks, nagu: monotoonselt:hooned, riiva:tiibki, kurat:nurud jts., kuid tavalisest tasub seda sisuline värskus. Üldiselt on sisu ja vormi vahel saavutatud silmapaistev kokkukõla.

Bernard Sööt.

August Jakobson: **Uus inimene.** Romaan viies jaos. Eesti Kirjastuse Kooperatiiv, Tartu, 1938. 536 lk. Hind ?.

Kiirustatud tsiviliseerumise nõrgestavaile tagajärgedele on Aino Kallas kumagi oma „Ants Raudjalas“ ettevaatlikult vihanud. Nüüd demonstreerib seda nähtust Jakobson oma värskes romaanis „Uus inimene“ ja käsitleb probleemi talle sobiva põhjalikkuse ja resolutsusega.

Me oleme „tõusev rahvas“, kes lühikese aja jooksul on algelistest tingimustest enese üles rühkinud euroopalikule tähelepanule, ja iga üksik selles rahvuslikus tõusus on tõusik selle sõna positiivses mõttes. Keegi romaani tegelasist lausub, et meil on vabariigi haritud kodanikkudel ministrist kuni koolmeistrini üks ja seesama elulugu, mida tarbe korral võiks standardiseerida: me pole leppinud oma madaluse ja vaesusega, vaid oleme „kõigest hingest edasi rühkinud, et jõuda viimaks kindlale ja kõvale alusele“.

Tõusiklust võib jälgida kahel vaateväljal. Ühelt poolt see on eduline nähtus, progress ja karjäär, kui tõustakse madalalt kõrgele, algelistest kultuursusele. Teiselt poolt võiks küsida, mis see maksab, jah, mis lähed niisugune „välkprogress“ maksma üksikule kui ka rahva elujõu reservidele? See viimane küsimus ongi Jakobsoni probleem. Jakobsoni romaan tahab meid veenda, et välispidise karjääri hind võib sisemiste kahjustuste näol olla väga kallis ja põhjustada mõnegi katastroofi. Suure osa meie esimese põlve haritlaste sisutühjusest, ilmetusest ja väsimusest võidavat kanda forsseeritud progressi kontosse.

Romaani peategelane Siimon Laas ongi niisugune *homo novus*, välispidi edukas mees, kes enese väikestest oludest akadeemilisele diplomile välja võidelnud ja kes romaani alguses seisab hüpevalmis, et „hea partii“ karkudel pääseda pangadirektori kohale. Kuid see välispidiselt hiilgav fassaad varjab sisemise kokkuvarisemise ja pankroti hädahohte.

Romaan on nõnda üles ehitatud, et mees ainult tajub ja kannatab oma häda, kehalist kui ka hingelis-vaimset, kuid ei tunne selle viletsuse põhjusi: ta on võimetu end analüüsima, veel vähem üksikjuhust tegema mingeid üldistavaid sotsiaalseid järeldusi. Me näeme teda vaid sügavat vastikust tundvat oma ümbruse, elu, kehalise kannatuse ja kasvavat paanikat haaratud hinge vastu, „kus oli kõik nüüd nagu põhjavesi segi paisatud, õigetelt alustelt kõrvale nihkunud ja lamas kuidagi viltu-viltu, ripakil üle kuristikuveere, mille varjust piilus meelega“.

Eriti piinavad Siimoni kroonilised valud siseelundais ja hirm tundmata saatuse ees, samal ajal, kui laboratooriumis peab valmima analüüs mereseaga, sihiga selgitada, kas haigel vahest ei leidu tuberkuloosi-nähtusi neerudes. Ja ehkki meresiga tollest katsest rõõmsasti ellu jääb ja Siimon tunneb ajutist hingelist kergendust, ei lakka ometi mõistatuslikud valud ta sisikonnas. Ta püüab inimeste eest põgeneda. Ikka jälle näeme teda alustavat sihituid hulkumisi tänavast tänavasse, neid tõttamisi ei kuhugi, mille mõttetusest ta ise on kogu aja teadlik.

Seda romaani peategelase otsekui allkihtidest ülesküntud pimedat hirmutunnet ning ahasveerusliku peetamatust on kirjanik kujutanud sügava sisseelamise, haruldase mõjujõu, konkreetse tõsiasjalikkuse ja osavasti pingutatud tehnikaga, mis vangistab lugeja kohe esimestel lehekülgedel. Siimon Laasi rahutus ja tasakaalutus meenutavad oma maagilise sugestiivsusega Raskolnikovi heitlusi, kes oma roimale otsib teenitud karistust. Ainult on see Laasiga ümberpöördukt: ta kannatab talle kaela langenud karistuse ja kannatuse all, teadmata, milles ta on roimar. Seistes ise haige mehena oma sõbra Maks Ruufuse surmavoodil, Siimon Laas tajub, et maailmas on absoluutselt tähtis vaid eladavõimine. Kõik „kuudaselamised“ on lollus, fiktsioon, „kõik muu on ainult selleks, et inimesel igav ei hakkaks“.

Kuna Maks Ruufus sureb vana „soomusronglase“ hoiakuga, kõrgemale tõustes oma närusest tiisikeri-saatuses, on ta sõjakaaslane Siimon Laas haaratud vaid paanilisest endaalalhoitumngist.

Alles epilooqis antakse peategelasele võti ta seisukorra ja traagika mõistmiseks. Seda teeb elutark juudi soost arst Goldmann, kelle suu läbi ilmselt väljendatakse ka autoripoolne seisukoht.

Juut Goldmanni diagnoosi järgi põeb Siimon Laas degeneratsiooni, tõusikutõbe, mis on kohanematus-haigus kõige laiemas mõttes. Ta kannatab liiga suurte hüpete tagajärjel, mis ta on teinud oma lühikese eluea jooksul. Talle oli antud talupoja konstitutsioon vägeva ja hoogsa ainevahetusega, kõik eeldused jõulisi kehalisi pingutusi nõudva elu jaoks. Kuid kooliharidus on tast üleöö teinud pangapulti hõõruva ja mugavusi ihaldava intelligendi. See on liiga äkiline hüpe, liiga suur tühik — kannatus ei jää tulemata.

Võõravereline vaatleja paneb tähele, et akadeemiline eesti haritlane on osaliselt läinud nii mugavaks, et ta vaevalt veel mõtleb. Ja kui ta seda siiski peaks tegema, siis mõtleb ta kellegi teise mõtetega, kes omakorda neid kuskilt on näpanud. Kui inimene üldse enam ei mõtle, siis ei ole tal loomulikult ka „põhimõtteid“. Ja kui ta praktilisteks tarveteks neid siiski soetab, siis isiklikult ei lähe nad talle milleski korda. Valitseb traditsioon — võimalikult vähese vaevaga pääseda võimalikult kasulikkudele kohtadele. Ja vaev on tõesti väike, isegi keskpäraste võimeteq intelligendil, sest teda pukseeritakse tema taga seisvast organisatsioonist.

Siimon Laasil ei tundu loomulikku tarvet intelligentsiks, aga seisukoht sunnib teda simuleerima, kas või kõrgekunstiliste teoste ostmisega, mille nautimiseks tal pole eeldusi. Nõnda võib siis juut Goldmann õigusega küsida, kas ei teki hädakannataja tühjustunne ja hingelise tasakaalu äkiline kadu loomusunnilisest aimusest, et üldse veel ei olda ei kehaliselt ega vaimsetl see, mis väliste tunnuste järgi peaks oldama...

Peategelase kõrvale on joonistatud veel rida teisi tüüpe, kes aitavad teemat varieerida. Neist on tähelepanavamad uljas surmakandidaat Maks Ruufus ja tigestunud „aiatagune“ kangelane advokaat Soodla, kes oma punapead varjab uhke tumedasalgulise kunstnikuparukaga. Ehkki romaan toimib kahe-kolme päeva piirides, on ometi suudetud kaasa kiskuda nii palju tegelasi, et saame üsna elava ja liikuva pildi teatavate kihtide seltskondlikust elust ja sisust.

Läbi lugenud Jakobsoni „Uue inimese“, tekib kindlasti küsimus, kas kirjanik teatavate nähtuste kuhjamisega ei liialda? Kahtlemata on Siimon Laas antud juhtumil väga äärmuslik näide, mida mitte ei saaks samastada iga teise-kolmandaga. Kuid nähtavasti on see ajajärgu maitse tugevasti ja teravasti õelda, aktuaalseid probleeme ekstreemides nähtavale tõsta.

Kujutusviisi intensiivsuses kui ka intriigi pinevuses on Jakobson jõudnud kõigiti suveräänse mõjukuseni. Kuid ei saa sedasama õelda romaani kompositsioonist, mis oma lõpposas sünnitab pettumusi. Tundub,

nagu ei oleks Siimon Laasi saatus ühte romaani mahtunud. Ja kirjanik on siis romaani niidid kõige pinevamal kohal katkestanud epiloogiga, mis küll väljendab teose kokkuvõtliku moraali, kuid jätab peategelase suhted ja seigad ripakile, neist üle minnes vaid järeldustega. Siimon Laasi suhted oma mõrjsja Aada Kooresega on antud võrdlemisi kahvatult, viimase hülgamine ning naitumine preili Eeva Raamatuga on üldse jäänud kirjeldamata. Kirjanik suhtub romaani peategelasse nagu arst patsiendisse, unustades, et inimene siiski rohkem on kui näide teatavast haigusest.

H. Raudsepp.

K. A. Hindrey: **Loojak II. Lembitu**. Romaan. Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1938. 197 lk. Hind 3 kr. 25 s.

K. A. Hindrey „Loojaku“ teine ja ühtlasi ka viimane osa, romaan „Lembitu“, käsitleb Eesti muistse iseseisvusvõitluse aegseid sündmusi sealt edasi, kus lõppes nende vaatlus „Loojaku“ esimeses osas, romaanis „Nõid“. „Nõia“ lõppakordiks oli leedulaste rüüsteretk Sakalasse 1213. a. talvel, „Lembitu“ sündmustekäigu algus langeb paar aastat hilisemasse aega, Toreidas 1212 sakalaste ja sakslaste vahel kolmeks aastaks sõlmitud rahu lõppu. See langeb aega, millal sakslased läbi rahuvahekorras olevate Edela-Eesti alade teostavad rüüsteretke Ridalasse ja pisut hiljem jälle algavad sõda ka Sakalaga.

Äga nagu varem „Nõias“, nõnda ei langeta Hindrey ka siin mitte eriti tugevat rõhku ajalooliste sündmuste pidevamale ning põhjalikumale käsitlesele. Ajajärgu üldtähtsaid sündmusi on „Lembitus“ puudutatud küll rohkem kui „Nõias“, kuid suurt osa neist on siingi käsitletud ainult refereerivalt, peajoontes. Mida aga Hindrey nähtavasti on taotelnud saavutada, see on ilmekus üksikute väljavalitud momentide valgustamisel. Ta ei hooli sellest, et oleksid täieikult kirjeldatud kõik vastastikused sõjakäigud Lembitu tegevuse hariajast, ta nopib välja mõned üksikud sündmused ja ammutab need vastavalt oma tarvetele võimalikult tühjaks.

Muidugi on sellist talitusviisi Hindreyle peale surunud ka need kitsad välised raamid, mis ta oma teosele on valinud: nagu „Nõid“, nii ei ulatu ka „Lembitu“ isegi mitte kaheaja leheküljeni sõredas kirjas. Neis piirides on loomulikult kõige otstarbekohasem leppida üksikute piltidega siit-sealt ja seejuures püüda silmas pidada seda, et detailselt esitatud momendid ometi küllalt teravasti karakteriseeriks kogu kirjeldatavat ajajärku.

Nõnda talitades annabki Hindrey sakslaste Ridala-retke üksikasjalise kirjeldamise asemel peamiselt ainult põgusaid pilte sellest, kuidas rahulepinguga seotud sakalased mahasurutud viha ja võitlusnunnuga jälgiavad rüüstajate tagasiminekut lõunasse, ilma et nad tohiks viimaseile kallale tungida. Pisut hilisemast sõjakäigust Sakalasse on esitatud ainult mõni moment Lehola piiramisest. Samal aastal teostatud eestlaste vastu sõjakäiku on samuti kujutatud vaid paari, Hindrey seisukohalt olulisema juhtumi detailsema esiletõstmisega: nimelt Autine piiramise ning lätlaste vanema Talibaldi põletamise lähema kirjeldamisega. Hilisemad sündmused aastaist 1216 ja 1217 on leidnud veel pinnalisemat käsitlust, kuni siis otsustav madisepäeva lahing a. 1217 jällegi on saanud detailsema esituse osaliseks. Madisepäeva lahingu ja siin aset leidnud Lembitu surma kirjeldamisega lõpebki õieti Hindrey romaan, kui mitte arvestada veel selle lahingu ja Lembitu surma järelduste ning järeldajade kergevõitu epiloogilist riivamist.

Sündmusi refereerides või üksikuid neist detailselt välja joonistades püsib K. A. Hindrey üldiselt tuntud ajalooliste andmete piirides, kuid üksikuil juhtudel vaidleb ta siiski ka vastu sellele, mis ütlevad ajaloolised allikad. Nii näiteks kinnitab Hindrey, et Lembitu surma kujutamine sellisena, nagu seda tunneme ajalooliste allikate järgi, on ainult

hoopleva läti sõduri leiutis. Ei võivat olla õige, et lätlane Veko tappis Lembitu selja tagant, kui viimane oli põgenemas. Ei tulevat üldse ses olukorras küsimusse võimalus, et Lembitu põgenes. Hindrey laseb Lembitul surma saada teda juhuslikult tabanud noolest ning Veko on tema järgi ainult saagiahne laibarüvetaja, kes hea tasu lootuses viib leitud laibalt maharaiutud pea Riiga asitõendiks oma hoopleva jutu juurde.

Võib muidugi kahelda selle Lembitu surmaversiooni täpsuses, mis meie ajalugedesse on tulnud Läti Henriku kroonikast. Kuid teiselt poolt võib veel suurema õigusega küsida, millele toetub siis ajalooliselt K. A. Hindrey versioon? Aga ajaloolist täpsust otsides satume Hindrey romaanis mõnede teistelegi küsitavustele ning on õigem, kui „Lembitult“ ei nõutagi mitte ajaloolist, vaid psühholoogilist usaldatavust. Psühholoogilise usaldatavuse poolest tundub Hindrey antud Lembitu surma versioon igatahes tõepärasena, nagu enamasti tunduvad ta konstruktsioonid ka teistel sääraстал juhtudel, kus ajaloolisest materjalist tuleb puudus või kus ajaloolise materjaliga tuleb minna vastamisi.

Kui mööda vaadata tarvidusest ajaloost kinni pidada ning hoolida ainult psühholoogilisest tõest, miks mitte siis lubada isegi seda, et mõningail tingimustel võetakse üle teistegi kirjanikkude mõttekujutuslikke kangelasid ja talitatakse nendega oma äranägemise järgi. Kui aga Hindrey Metsanurga „Ümera jõe“ kangelase Vello vahvast lahingumehest teeb kohtlasevõitu kaasajooksikuks, keda mõistlikum on otsustaval hetkel saata jalust minema, vooriga koju, siis on selles nii palju kurja ironiat, et kirjaniku poolt endale seda laadi vabaduste võtmine pole siiski soovitatav.

Hindrey kujutuse ajaloolisele tõepärasusele vastavuse kohta võib asetada küsimärke, kuid ta kindel käsi elavate kujude voolimises ja neile kujudele vastava keskuse loomises teeb siiski kõik selleks, et tõelise illusioon oleks saavutatud. Kas sündis kõik see, millest kirjutab Hindrey, Eestis XIII sajandi algul just täpselt nõnda, võib jääda lahtiseks, kuid aja ja koha poolest mitte nii väga valjult piiritletud olutingimustes mingi primitiivrahva juures, miks ei võidaks nõnda elada, sõdida ja surra, nagu kirjutab sellest Hindrey?! Miks ei või, kui võtta omaks autori poolt antud eeldused, kujuneda kõik just nii, nagu see Hindrey romaanis kujunebki?!

Aga kui usutav ja ilmekas K. A. Hindrey käesoleva raamatu eri osades ka on, ei ole ta ometi mitte suutnud detailides avalduvat kombinatsioonikunsti kasutada terviku harmooniliseks ja lünkadeta ülesehitamiseks. Üksiku peatükiga või osaga peatükist on Hindrey andnud psühholoogiliselt ning olustikuliselt teravalt nähtud pildi, kuid üksikpiltide omavaheline side ja kokkukõla on jäänud vajalikus ulatuses saavutamata.

Esimeses osas peategelaseks võetud nõiaõpilase Ihameele kannul liigub Hindrey suuremalt osalt ka läbi käesoleva kõite ning vormiliselt võiks Ihameelt pidada romaani ehitust kandvaks keskseks kujuks ka „Lembitust“. Kuid samal ajal tundub ometi Ihameel olevat Hindreyle koormaks, millega pole õieti mitte midagi peale hakata. Juba esimese osa lõpul selgus, et Ihameelst ei saa ehtsat nõida, nüüd selgub see veelgi kindlamini, kuid teiselt poolt selgub, et temast ei saa ka õiget sõdurit, milleks esimese osa lõpp andis mõningat lootust. Ning nõnda kahe kutse vahel kõikudes, kummagi kasuks lõplikult otsustamata ja peaaegu mitte midagi tegemata, on Ihameel tarbetuks statistiks raamatu lõpuni.

Midagi on korrast ära ka Lembituga. Ta ei ole küll nii ülesanneteta nagu Ihameel, kuid ta taotlustel ei ole vajalikku selgust. Lembitut ei jälgi Hindrey üldse nii pidevalt kui Ihameelt, ning kui ta selle rahvajuhi oma vaatluspiirkonda võtabki, siis arendab ta vaatlusi mingi kindlusetusega, milles tundub nagu julgusepuudust oletatava komplitseerituse ees või siis liigset aukartust meie ainsa konkreetsemat kuju omava „kuninga“ vastu. Ei ole vajalikku kindlust Lembitule otse silmi vaatamiseks, on

ainult kõrvalpilke, aimlemisi ja oletamisi. Ei ole otsustavat lähenemist kujule, on ainult katseid, mis otsustaval hetkel lõpevad suures ringis ümberminekuga.

Kui aga kaks kõige kesksemat kuju — üks oma olemuse, teine oma ülesannete poolest — on jäänud mitmeti problemaatilisteks, siis ei suuda see asja enam parandada, kui kõik teisejärgulisemad tegelased ongi selgepiirilised ja tervikuse hästi sobitatud.

Veel vähem kui kesksete kujude järgi tundub teose tervikulist mõju taotlevat loogilist ülesehitamist mõne teise printsiibi järgi. Mingit jõulist tsentraalset ideed otsime „Lembitust“ ja kogu „Loojakust“ asjatult. Ning isegi selgejoonelist tervikluse poole püüdvat sündmustikulist astendamist nähtavalt organiseeritud tõusu ja langusega pole kahjuks antud. Iga uus samm romaanis edasi oleks jäänud otsekui juhusliku tuju otsustada.

„Loojak“ on romaan novellides, mis romaanina osutab õigege suuri tühikuid, mis novellikoguna on ebahühtlane ja mis samal ajal siiski pakub üksikuid novelle, millised võistlevad heade tulemustega kõige parematega ajaloolises žanris.

Oskar Urgart.

Rudolf Sirge: **Häbi südames.** Romaan. Eesti Kirjastuse Kooperaatiiv, Tartu, 1938. 398 lk. Hind ?.

„Häbi südames“ on arenguromaan — peakangelaseks vaene, edasi-püüdlük moormeese, kes läbi raskuste rühib hariduse ja parema põlve poole. Ses rühkimises on küllalt välist kirevust. Paljudesse kodumaa kohtadesse, kuid ka Soome ja Hispaaniasse ulatab meie rahu tu rännumehe jalg; turbalõikaja, vabrikutöölise, puusepp, aednik, maaler, pagari-sell, talusulane, kantseleirott, ajakirjanik — kõiki neid ameteid tuleb pidada vaesel iseõppijal, kuni ta lõpuks ülikooli ja ajakirjanikuameti, milleni ta end üles töötanud, rahuldamatult jätab, et senileidmata südame-rahuh otsida parkaliametist ja hiljem Hispaania vennasõjast. Dekoratsioonide vahelduse kõrval ei puudu ka arvukas tegelaskond. Seal on kõigepealt kolm naist, kellega elutee Hugo Ohjakut kokku viinud: lihtne ja anduv agulitüdruk Liina, kes ükspuhakelella abiellub ja rahul on, kui saab armastatult lapsegi; tark ja soe Marta; „iginaiselikult“ ootav ja igatsev Irma Varep. Nende kõrval sibulasetupoe Koorits, kes isa rahade najal jõuab ülikooli, muidugi korporandiks; ajakirjanik Kulmer, kes erakonnatutvuste, pealiskaudsuse ja häbematusse abil teeb kiiret karjääri; kommunistlik agitaator Tuvi. Need kõik on küll üldiste joontega iseloomustatud, kuid üsna usutavad kujud.

Kõrvaltegelased ja taustavahetus on siiski nagu muuseum, sest peamine tähelepanu koondub Hugo Ohjaku sisearengu jälgimisele. Kuigi ta oma süüdiduse tõttu jõuab lõpuks ajakirjaniku- ja erakonnategelase-karjääri lootusrikkale algusele, tunneb ta keskikka jõudes kõige selle juures rahuldamatust ja ühtlasi enda sobimatust eluvõitluseks, mis nõuab suurt suud ja häid küünarnukke. Ta on liiga kriitiline, et kuhugi söösta pimesi; liiga nõudlik, et argileu väikeste võitudega leppida, rahulolematu enda, umbusklik teiste vastu. Vaese nooruse kohmakus on talle eluajaks külge jäänud. Agulipitsat otsa ees, häbi südames, laseb ta elul endast mööda voolata. Armastuski on ainult liharõõmude rahuldamine, pärast seda tulevad rahulolematu, kahtlused, tigidus, ja Irma Varepki, kõige kiindunum teda armastavast kolmest naisest, peab kannatama pettumusi ja alandusi ning asjatult ootama.

See on meile küllalt tuttav kuju, nii elust kui kirjandusest, ja kui ta ka ei olekski kirjutatud minavormis, ei kahtleks me hetkegi, et autor on siin üsna suurel määral vaadelnud ja hinnanud oma elukäiku. Meie kirjanduse „jõuetu hinge“ tüübile annab Sirge tavalisest rohkemal määral

tegutsemisjõudu ja aktiivsust, koos sellega ka egoismi ja robustsust — Hugo Ohjak on ju ajakirjanik.

Huvitavasse ümbrusse satume jälgides Hugo Ohjaku poisipõlve — on ju koolinoorsoo elu iseseisvuse esimese kümnendi jooksul meie kirjanduses küllalt tänuлик ja läbivalgustamata ala. Tolleaegsed noored olid hoopis iseseisvamad, vaimsemate huvidega ja nooruslikult mässulisemad kui tänapäeva positiivses patriootilises meelsuses juhitud noorus. Kahjuks ei võimalda autori lähtekohad selle ajajärgu küllalt põhjalikku vaatlemist. Küllalt huvitav keskkond on ka ajakirjandus, mille erakondade-aegse tegevusega saame tutvuda Ohjaku päeviku kaudu.

Sümpaatne on see tõsidus ja asjalikkus, millega Sirge oma töö juurde on asunud. Puudub möödunud ajajärgude arvustav hindamine oleviku juhtlausete liistu järgi; võime autorit kogu aja usaldada. Aine on jäänud siiski liiga autorilähedaseks. Maise matka poolel teel, umbes autori aastais, on kirjaniku tarkus läbi ja ta laseb oma teisiku Terueli rindel langeda. Autori kohtuotsusena on see küllalt karm, elus ehk võimalik lahendus, katkestab aga romaaniis nii elujõulise isiku kui Ohjak elukäigu vägivaldselt, jättes mõneski poolikustunde.

Pole ka kõige õnnelikum mõte, et raamat on kirjutatud päevikuvormis. Päevik on ju hetkeliste muljete kogu. Isegi heast päevikust ei saaks kunagi head romaani, liiatigi, kui ta haarab tosinkonna-aastast ajalist vahemaad, mille algpunktiks on eelpuberteedi-ealise poisikese küpsenematu trots ja rahutus. Päevikuvorm eeldab rohkeid meeolukilde, mida ei organiseeri ükski juhtiv kavatsus. Sirge raamatus — eriti selle esimeses pooles — ongi kohti, mis tunduvad nii ehtsalt päevikulised, et kahtled, kas autoril nende kirjutamisel tõeline päevik laual lahti ees ei seisnud. Seal on nimelt arutlusi loetud raamatute puhul, meeolusid, kavatsusi ja targutsi, mis kannavad puberteedieale tunnusliku üldsõnalise paatose märki. Loomulik, et nii võltsimatult puhas päevikutoon jääb romaanis pahatihti täitematerjaliks, mis ei paku midagi iseloomustavat ega aita edasi ei välist ega sisemist arengut.

Agas selleks, et Hugo Ohjaku elukäik jõuaks lugejani, on tarvis veel Irma Varepi vahetalitust — sellele neiuale, oma armsamale, on nimelt noormees saatnud oma päeviku enne frondil langemist. Autor on raamjutustuse paisutanud üsna ulatuslikuks: see on nimelt umbes pool päeviku suuruselt. Nii on saanud Irma Varepist romaani teine peategelane. Mehe elu oli peergyntlik perutamine ühelt kavatsuselt teisele, naise elu on anduv armastus, solvejglik ootus; seepärast on ka nende kahe saatusi sidudes tarvitatud huvitavat vormivõtet: kuna päevik andis mehe elukäigu tosin aastajooksul, sünnib raamjutustuse tegevus, milles antakse Irma Varepi eluromaan, ühe päeva ja öö jooksul, ja stseene, milles mõlemad on osalised, saab anda kahest eri vaatenurgast: mehe päevikumärgetenä ja tüdrukumeedetuletustena. Ometi ei liitu mõlema peategelase elusäatused küllalt tugevasti. Irma Varepil pole poisi elukäigus küllalt domineerivat tähendust, raamat jääb kaheks lõdvasti seotud osaks.

Pinget, mis jäi puudu tuumosas, on autor püüdnud pakkuda raamjutustises. On püütud luua aimusrikast põnevusõhkkonda, ja kõik niidid on kokku veetud otsegu peatse paratamatu lahenduse ootuses. Joosametskonnas, eelmisel ööl, on tüdruk poolteed lubanud võõra mehega abielluda, öösel näeb ta tähendusrikkaid unenägusid, ärgates kuuleb oma kõrvus piinavat heli („kõrge igatsusheli“, ütleb autor), mille kohta ta selgusele ei jõua, kas see on kaja väljast või kumin kõrvus; samas leiab ta purunenult armsama kingitud hoolega hoitud amulettpeegli; hiljem on märkamatuks pääsenud tuppa võõras mees jm. See kõik kipub siiski jätma konstrueerituse muljet ega saavuta kavatsetud pinevust. Ka võib juba mõni labasem lauseke hoolega seatud tellingud ümber lükata („Irma teadis mõndagi unenägude psühholoogiast“). Need väärarused kui ka mõned lamedused ja labasused naise elu ja hingeelu kirjelduses teevad raamatu

raamosa päeviku-osast abitumaks. Ka tundub tehtuna ja üleliigsena raamatu lõpp. Kuigi mitte võimatu, siis ometi väheusutav on juba seegi, et mehe enda käega postitatud tähtsaadetise saabumisele järgneval päeval jõuab kohale kodumaa leht, kus sees on juba mehe surma puhul avaldatud leimakuulutus. Tüdruku äkiline pimedaksjäämine seda teadet lugedes on vähe ette valmistatud ja kriiskav lõppefekt.

Sirge jutustab ladusalt, kuid ilma eriliste pretensioonideta. Päevikuosas ju paigutised maitseväärtused nagu päeviku tooni sobiksidki. Siiski on üsna raske leppida vesivõsuvõrdlustega, kui uudishimu kohta öeldakse, et see „ajas end nagu loid uss püsti, kuid langes jälle maoli pikkka armukadeduse kanarbikku“ (lk. 22) või kaartide kohta, et need „pudenesid nagu kirjud õielehed tüdruku sõrmilt rohelisele lauapaberile“ (lk. 19). Sirge teos kuulub pretensioonikate teoste hulka, ja kui mõnigi kord tulemused taotlustega sammu ei suuda pidada, on midagi väärt ka hea tahe ja tõsidus, millega autor oma töö kallale on asunud.

Nagu meil viimasel ajal kombeks, on raamat puulõigetega kaunistatud. Meie kirjastustel on hea tahte kõrval väga vähe uusi mõtteid. Kui illustatsioonid juba nii standardkaubana tunduvad nagu praegu Eestis ja kui neil ei ole eriliselt kõrget väärtust, siis parem juba illustreerimata raamat. Tuleb ilusam, tuleb odavam.

Aug. Sang.

R. Roht: **Inimsaatused**. Romaan. Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1938. 299 lk. Hind broš. 4 kr. 25 s.

Autor esitab siin tänapäeva inimesi maamiljöö taustal ja laseb neil lahendada abielu ja armastuse elementaarsemaid probleeme. Milline on õige armastus, kas kirglik „luksusarmastus“, mida nauditakse meeltega, millest joobutakse ja millest unistatakse kuuvalgel? Või armastus, mis üheskoos jagab mitte ainult rõõmu, vaid ka muret? Missugune on armastuse suhe tegeliku eluga, äripäevaga? On see miski väljaspool „igapäeva“? Milline on armastuse saatus abielus?

Romaani pinge tekib eluvõraste unistuste ja reaalelu vastuoludest. Unistuste kandjaks osutub peategelane Robert Karineem — metsaülem kuskil sisemaal, raudteeäärse kirikualevi ja suvituskoha lähedal asetsevas metskonnas. See 40-aastane vanapoiss uneleb suurest armastusest, mis peab olema „midagi uut, suurt, ootamatut, võimsat, aga mitte igapäevast“. Elus näeb ta ühel pool ilu ja luulet, unistusi ja igatsusi, teisel pool halli äripäeva, tööd, muret ja tüütavaid askeldusi; elamisväärtus on elu tema arvates ainult siis, kui võimalikult vähe on tegemist igapäeva „prahi ja krempliga“. Kirjanik asetab selle „poetilise“ metsaülemale kahe naise vahele: ilus metsavahitütar Helmi Vaher, tubli perenaine, kodumajanduskooli lõpetanud, on tõsine ja vaikne; Eerika Loorents, 27-aastane haritud daam, bürooametnik linnas, on „salapärane“ ja „huvitav“. Karineeme unistused, romantilised igatsused ja linlikult rafineeritud maitse tõmbavad teda vastupandamatu jõuga Eerika Loorentsi poole, olgugi et reaalteaditunne hoiatab: „Ega elu ole mõni kino, tühi jutt! Igale inimesele on tõmmatud omad piirid. Ja sinu piirid on teada: mets, kantselei, Helmi, alevi-iludused, Eedi, tohter, köster — ja linnasõidud. Ja kui kord abielludki — teadagi, et see saab ka umbes midagi selletaolist: väga hariplikku. Piirid on kindlad, neid sa ei murra“ (lk. 46). Kuid igatsus ebariiliku ja „ilus“ järele on tugev: „Aga kui võtan kätte ja murran!“ Ja murrabki. Ignoreerides tegeliku elu nõudeid ja Eerika tumedat minevikku, abiellub kirglikult armunud Karineem temaga ülepeakaela. Kuid juba mõne kuu möödudes tekivad lahkhelid. Abielupaari isoleeritud häärasellu tungivad „köögilõhnad“: on sekeldusi teenijatega, majapidamine jääb lohakile ja osutub paratamatuks Eerika osavõtt kodustest talitustest. Seda ei taha aga kumbki: Karineem sellepärast, et ta ei saa armastada

„köögi parfüümiga“ naist ja Eerika, sest et kardab kaotada mehe armastust ja et ei oska. Lahkelid süvenevad üha enam ja vaevalt aasta kestnud abielu laguneb ning lõpeb lahutusega.

Näib, et Karineem oma 40 aasta ja kõrgema hariduse kohta on liiga naiivne oma koolipoisilikus unistamises ja ühekülgse eluhoiakus. Vähesed eluloolised andmed varasemast minevikust ei seleta küllaldaselt Karineeme kujunemist selliseks. Teame, et ta on palju lugenud, vahetevahel alevi arstiga ja köstriga pummeldanud, purjus päi käinud nendega linnas „tütarlaste“ pool ja üliõpilaspõlve arvatavasti veetnud Tartus. Tuleks arvata, et niisugune mees on elukogenum ja maailmavaateliselt enam väljakujunenud.

Eerika Loorents on elutargem. Ta näeb ette, et abielu, kus naine saab mängida peent prouat, on võimalik ainult väga suurte sissetulekute juures, mis kaugelt ületavad metsaülemad. Kuid Eerika laseb end veenda Karineeme dünaamikast ja vaimustub ta imetlusest: „Seepärast et sa vaatad kõigele nii, seepärast et sa näed minus seda kõike ja näed mind nii, — seepärast ma sind armastangi... hakkasin armastama. See teeb elu ilusaks ja avaraks... kuidagi — ja huvitavaks...“

Romaani huvitavamaks osaks on abielupaari võitlus „köögilõhmadega“. Eerika esialgne saamatus kodustes talitustes, raskused teenijatega jne. on kirjeldatud täiesti usutavalt. Kui aga selgub, et Eerika ei suuda isegi oma õe ja ema abil majapidamisega rahuldavalt toime tulla, siis muutume skeptiliseks. Veidi liialdatud tundub ka Eerika hoolimatus oma välimuse vastu, kleitide kiire vananemine ja alalised ebaõnnestumised töö juures. Sümpaatsed kujud on ema Loorents ja Eerika õde Mella oma asjalikkusega ja tõsidusega.

„Inimsaatused“ pole raamat kirjanduse harrastajale, kes ehk loodab leida peent saatuse analüüsi, haruldasi hingeelulisi tähelepanekuid, psühholoogilist sügavust või uusi vaatekohti abielu ja armastuse kohta. Romaan näib olevat kavatsatud vähemlugenutele, kes valivad kergemat lektüüri ja pole kasvanud veel tasemeni, kus on meie algupärase ja tõlkekirjanduse tippsaavutused sellest žanrist. Autori eelmisest romaanist „Elutee“, mis sai kiitvate arvustuste osaliseks, on ta tublisti nõrgem.

V. Kruus.

Leida Kibuvits: **Rist ja rõõm**. Novellid. Eesti Kirjastuse Koopetiiv, Tartu, 1938. 367 lk. Hind 4 kr. 75 s.

Leida Kibuvitsalt on oodatud novelle ja oletatud sellel alal senisest suuremat edu. Tõepoolest, mainitud oletuseks andsid toekat alust mitmed tema varasema loomingu omadused, nagu haruldane võime esitada pillavalt teravaid ning isikupäraseid tähelepanekuid ja erakordset värvideküllust, mis sellistes pikemais teoses, nagu romaan, võivad lõppeks liiga hajutada ning väsitada lugeja tähelepanu, teiselt poolt ta esikteoste kompositsioonilise keskendumise tunduv puudulikkus. Oma uudistusega „Rist ja rõõm“ on kirjanik meile nüüd pakkunudki mähuka novellikogu, mis ei ärata pettumust, aga — ütlegem sedagi kohe — ei täida veel ka kõiki lootusi. Just ta novellides on märgata omakorda ilmset arengut ning kaldumist senisest tunduvalt tasakaalukamale, rahulikumale ning objektiivsemale eepilisele jutustamisviisile, mis rohkem sobib romaanile. Novelli säästlik vorm on seejuures jäänud kitsaks ning nähtavasti põhjustanud sündmustiku paiguti visandlikku arendamist. Selle kõige tõttu tunduvad novellid õigupoolest rohkem vastavat jutustuse- kui novellimõistele.

Mis selles novellikogus kirjaniku põhiomadusist on püsinud ja andnud uusi võite, on ta loomingu tuum — ainekäsitluse tugev omapära, naiselikult väga elulise ning värske konkreetusega üllatav nägelik ning plastiline esitusviis. Selles teoses näib L. Kibuvits olevat kõikide meelte

kirjanik veel rõhukamalt kui varem. Eriti on ta kirjeldused otse tulvil tunglevat ning rikkalikult mitmekesisest meelelisust, mis avaldub eeskätt eluküllases piltlikkuses ja talle eriomases kunstilises avaruses, mida mujal kohtame harva.

Üldse on kirjanik kõige meisterlikum kirjeldustes, aga jutustavgi element näitab leidlikku arendamisuskust ja toetub, eriti dialoogides tõhusalt rahvapärasusele. Kibuvitsa paeluval fantaasialennule on ses kogus antud siiski tunduvalt vähem voli. Käsitluslaad ning suhtumine ainesse on silmapaistvalt mitmekesine ja vahelduv: rohkesti esineb grotesksust ja meeldivat üleemeelikust, sageli sapiste viibetega arvustamist, aga ka siiraid, puhtintimseid tundeid. Puhtsüüdmustikulist ja -hingelulist põnevust on vähem, kui novelliolt oleme õigustatud ootama.

„Rist ja rõõm“ sisaldab kokku kaheksa novelli, millel on ühine ülesanne anda kirjanduslikke portreesid erakordseist isikuist. Nimi-novellis on teineteisele vastu seatud kaks venda-ehitustöölist, kelledest ühele, virisejale ja ihnele, elu on ristiks, teisele, alati kergemeelselt mure-tule — rõõmuks. Esimene hävib mõttetust ihnusest, teine naerab enesele süües kondi hingekõrri ja lämbub. Ja lõpuks on „Issanda ees kõik ühe-sugused heinaperekused“.

Järgmise kahe novelli „Oobi-Liisa“ ja „Sinine ime“ haruldased kan-gelased on puhtasti maamiljööst. Oobi-Liisas on antud monumentaalne taluperenaise-kuju — kõigiti täiesti mehistanud kommetega, karmilt lihtsajooneline ning tõsine, julge ning ettevõtlik, kõigepealt aga niivõrd tugeva jõuga, et tal on tühine asi loopida mehi uksest välja või üle aia. „Sinise ime“ kangelane on veelgi erakordsem taluperemees, kes tahab oma maalapil esineda kõikvõimsa valitsejana, alandab naise orjalikkemaks käsutäitjaks, ehitab enesele hauakabeli keset lokkavat viljapõldu ja on mitmel muulgi viisil ekstravagantne. Sünnib siiski „sinine ime“ — ta alandlikema orja vastuhakk ja võit. On pigemini tõenäoline kui võimatu, et kirjanikul on olnud mõlema kangelase suhtes, hoolimata nende harul-dusest, elulisi eeskujusid. Kahtlemata on aga mõndagi joont kujutluses paisutatud. Seejuures pole siiski ületatud usutavuse piire, välja arvatud mõni moment „Sinisest imest“, kus on laskutud lausa fantastikasse (näit. kollasega värvitud suur poolkuu ja viienurgelised valged tähed talumaja seinal).

Kolm järgnevat novelli („Lepatriinupunane“, „Viimsed võõrad suled“ ja „Veneetsia klaas“) pakuvad eeskätt kunstnikuportreesid, mis jäävad siiski tunduvalt ähmasemaks kui eelmiste novellide omad. Neis novel-lides on eriti rohkesti kirjeldusi ning sündmustiku arendamine on seega hoopis pidurdatud. Antud kujud on aga küllalt omapärased ja esitatud huvitavais detailides. Siin on Pariisis kuulsaks saanud maalikunstnik, kelle ta sisemisest ummikust päästab kodumaal lapsesuust kuulnud „lepatriinupunane“; vana eputlev, intrigeeriv ning lobisev näitlejatar, kes on sunnitud minema vanadekodusse ja sealgi jätkab oma põhjata fan-taseeringuid; Euroopa lavad vallutanud hapra südamega tantsijatar, kel-lele nooruspõlve armu-unelmate purunemine toob surma.

Viimast, väga tuntud teemat — eluvõõraste unelmate hävingut karmi tegelikkuse puudutusest — käsitleb palju üksikasjalisemalt ning tõsielulisemalt novell „Boorvaseliini-Helmi viimne armastus“. Mõtteline taga-põhi ei paku Kibuvitsal tavaliselt palju uut, eriti veel selles novellis. Hoolimata sellest on novell kujutuse ühtsuselt ja põhjalikkuselt raamatu parimaid. Viimane novell „Lugu Pühast Gertrudi säilmest“ kujutab silmapaistva nägelikkusega Tallinna elanikke XV sajandist, sisaldades ühtlasi rohkesti mugavat satiiri tolle aja usukommete kohta.

Nagu näeme, on kirjanik oma novellide ained valinud õige mitmelt alalt. Ta esitab erakordseid, äärmuslikke inimkujusid maalt, agulist, lin-nast ja valgustab neid eeskätt peagu muinasjuttudele omaste kontrast-vahenditega. Seejuures ei näita ta niivõrd tegevust ning hingeliste ela-

muste arengut kui teatavaid hingeelulisi seisundeid. Ta teeb seda kõike tasakaalukamalt ja rahulikumalt kui kunagi varem, olles tagasihoidlikum kirevate värvide pakkumises ning tunduvat taltsutades fantaasiatendu. Mõju on tõsisem ja sügavam. Eriti head on novellid „Rist ja rööm“ ja „Boorvaseliini-Helmi viimne armastus“. Mõningaist liialdustest hoolimata on üsna suurejooneliselt õnnestunud ka „Oobi-Liisa“ ja „Sinine ime“. Kunstnikenovellid sisaldavad rohkesti veetlevaid üksikasju, aga tervikuina tunduavad siiski konventsionaalsemains. Teistega võrreldes ütleb vähim „Veneetsia klaas“.

Igas novellis on siiski midagi otse esmajärgulist. Mõjutakse mitte niivõrd kaaluteldud ja uudsete ehitusvõtete kui lihtsa sisukusega. Tegevustiku arengut võib juba esimestest lehekülgedest peale ette aimata ja lõpplahendusel puudub enamasti novellile omame kaalukus, aga huvi on kindlustatud.

Kibuvitsa stiilis on ka selles novellikogus endiselt mitmesuguseid eri sugemeid. Erakordsust eelistades on Kibuvits põhiliselt romantik, kelle kujutamistehnikas on aga siiski väga palju realismile omast detailide harrastamist. Pole ime, et Kibuvits tänapäeva proosakirjanikuna esitab paiguti ühtlasi ilmset naturalismigi. Kahjuks on aga just ta stiili naturalistlike elementidega siin-seal seotud jämedusi, mis on liigsed ka siis, kui nad on ilmsesti kavatsuslikud. Sellist leidub osalt arvustuse poolt esile tõstetud, nn. siseelunditega kujutamiseski (nagu näit. lk. 304 alguses), mis meenutab tuntud väidet, et naise kalduvus vulgaarsuse ja künismi ilmneb teravaimini just siis, kui ta kujutab naist ennast. Igatahes võiksid tulla kasuks mõningane puhastus ja vahest ka stiili paljude eri komponentide hoolikam liitmine tervikuks.

Raamat on illustreeritud autori enese poolt. Paiguti küll huvitavad, ei vasta illustratsioonid kaugeltki novellide võrdlemisi kõrgetasemelisele värskusele ning sisukusele.

Bernard Sööt.

K. A. Hindrey: Südamed. Novellid. Eesti Kirjanikkude Liidu kirjastus, Tartu, 1938. 220 lk. Hind 3 kr. 50 s.

Kahtlemata on nende novellide kunstiline tase kõrge. Kompositsioonilt terviklikud, stiililt ainekohased, kantud ühtaegu mõõdutundest ja tugevast eneseavaldamise tungist, jätavad nad hästi läbituntud ja läbi mõeldud loomingu mulje. Siin puudub ülearune täitematerjal, mis ei aita kaasa peaprobleemi valgustamisel; üksikud tagasihardused keskse intriigi eelses minevikku või kõrvaliste isikute saatusele on kas ainult lühikesteks kõrvalvariatsioonideks sama põhiprobleemi juurde või vihjed, mis pakuvad minevikust pidemeid tegelaste iseloomu mõistmiseks olevikus. Sealjuures ei eksita liiga kaugele, ei kaotata tugevat meeleolulist või loogilist sidet jutustuse peavooluga.

Autor oskab lugeja huvi põnevil hoida isegi aeglaselt liikuva sündmustiku juures. Peale tegelaste hingeelu intiimse, kaasa elama sundiva jälgimise aitab selleks tihti kaasa tema oskus viivitada keskselt tähtsate sündmuste lähema ärajutustamisega, kuigi nende tagajärgede ning mõjutiste keskele satub lugeja juba novelli algul. Suur osa sündmustikust selgub mõnigi kord alles tagasivaates. Need ajalised tagasikäigud on väga olulised novellides „Südamed“, „Unenäod“ ja „Kaugekõne“, aga teisteski on nende osa küllalt suur. Nad ei esine pikema katkestamata mälestuste reana, vaid paigutuvad üksikute kaduvate ning hiljem jälle nähtavale tulevate niitidena olevikusündmuste, -meeleolude ning -mõtete vahele.

Autori oskus elu näha, taibata ja nüansirikalt fikseerida on suur. Novell „Ristid“ osutab mõnesugusele teadlikkusele ka tehnika ning teaduse moodsaist probleemidest ja uurimistööst. Hindrey ning ta aine suhe ei tundu sel puhul küll eriti intiimne, aga antud korral see polegi kuigi tähtis, sest novelli intriig ei koonu mingi teadusliku ülesande

lahendamise ümber, vaid teadlaste aumärkidega dekoreerimise kombele või ebakombele, nagu kaldub arvama autor. Tuleb muidugi arvestada ka seda, et autor kirjutab suurele lugejaskonnale, kes tõenäoliselt ei mõistakski edasitungiva teaduse piirimaile neid detaile, mis oleksid maiuspalaks asjasse pühendatuile. Igatahes pole iseloomustamata jäänud üks küllaltki olulisi küngi peategelase elus — tema töö.

Kogus sisalduvast kuuest novellist tõstub sisult erilaadsetena teiste hulgast esile viies: „Ristteel“. Selle peategelaseks on lihtne pois lihtsas miljöös. Temaga seoses ei tule kõne alla ei feodaalsed traditsioonid, ei sellised viisakuserikkumised nagu särgiväel naise seltskonnas viibimine, ei poolteist sajandit vana veini joomine, armastajate telepaa-tilised ühendused või muud peened ja erakordsed asjad. Aga millise värske realismiga on siin maalitud külapoe vaikelu ja seal liikuvaid inimesi eesotsas kaupmehe ja heakohtlase poisiga, kes vabatahtlikult ja innukalt on asunud teda aitama. Poisile osakslangev väär kohtlemine kaupmehe poolt lööb tema enese- ja inimesteusalduste suurema mõra, viib ta ristteele, kus tuleb valida sotsiaalsema või asotsiaalsema elustiili vahel tulevikus. Ülejäänud novellid tegelevad täiskasvanutega. Kõigis neis etendab kaudset osa armastajate üksijäämise küsimus, olgu surma või kiindumuse närbumise või muudele motiividele allajäämise tõttu. Korduvalt on need lõtvuvad abielud lastetud. Selleks pooleks, kel on suurem iha kolde juurest kaugusse, näib ikka olevat naine. Mehed seevastu, õieti selgesti novellides „Kaugekõne“ ja „Unenäod“, ootavad oma nais-telt pigem mingit erakordset ainukuuluvust, truudust ja hellust. Hingelt peenetundelised, rasketi seltsivad, tahaksid nad väheseilt lähedasteks saanud inimestelt eriti intensiivset ühtehoidmist. „Unenägede“ minategelasele on valus, et ta naine kunagi ausaks kiitis ühe mehe märkuse, et ta teiskordselt abielluks, kui naine peaks surema enne teda, sest et ta üksildust taluda ei suudaks. Sama novelli minategelane on kokkunud oma naise ükskõiksest pilgust, kuigi ainult unes nähtust, ja mõtiskleb murelikult selle üle pikalt ning laialt. „Kaugekõnes“ üksilduv teadlane Kaart ei saa üle faktist, et ta naine on pealt kuulanud mingi võõra ennastpal-jastavat juttu. Mõnikord ihatakse täieliku kooskõla illusiooni kas või ebasiiruse hinnaga. Nii kirjutab „Unenägede“ minategelane naisele oma ärasaamata kirjas (lk. 24): „Sulle on juba kaunis tähtsuseta, mis mind vaevab. Sa kõneled asjust, kus Sa oled toiminud vastu minu seesmi-sevendumusi, ja seda tol ajal, kui sinu soojusekraadid minu suhtes olid palju kõrgemad kui nüüd. Ja siiski suutsid Sa neid asju varjata tolgi palaval perioodil. Mida kõike võiksid Sa varjata praegu, kus Sa oled jahedam?“ Seda laadi kaeblemised Hindrey südamlikus esituses võivad esimesel lugemisel tunduda mitte ainult tundeliselt ehtsad, vaid koguni kooselu loogika seisukohalt õigustatud. Alles kriitilisemal tagasivaatami-sel küsid, kas sellises ülihellas valvelolekus ning nõudlikkuses pole midagi haiglast, midagi hüpertroofiliselt ühekülgselt, teiste ning oma elu tühiasjade pärast raskeks tegemist. Ometi pole kõigis novellides abielu murenemisel mängus ainult haruldased ja erilised peened põhjused. „Ris-tides“ on nad üsna tavalised.

Hoolimata nõudlikust käsitusest abielu puutumatuses satub Hind-rey paaris novellis õige lähedale abikaasade lahkuminekule õigustamisele. Novellis „Kolle ja kaugus“ ähvardab naist nukumajalikus kodus väimne kidunemine. Verele võõrana tunduva mehe kõrvalt peaks ta minema maailma, et mitte lasta kustuda endas loomesädi. Seekord ei ahvatle siis kolde juurest kaugusse mingi tühine lõbu, vaid lootus olla seal vil-jakas ning loov. On selle nimel õigustatud äraminek kodunt? Mõistev mees on vapralt sellega nõus ja algatab peenetundeliselt küsimuse koguni ise. Aga nüüd häbenev naine ei taha sellest kuuldagi ja leiab lahkuminekule võika ning inetu. Autor päästab oma kangelanna vähemalt esialgu dilem-mast, võimaldades talle ärasõidu umbsest aleviõhkkonnast koos mehega.

Novellis „Südamed“ rikub mõisnikutütar abielu oma lapsepõlvesõbraga, abielu, mille puhtusest oma meeski ei näi palju hoolinud ja mis üldse tundub suure arusaamatusest. Vanade aadlitraditsioonide kohaselt tekib kahevõitlus, kus riknenud abielu rikkuja end süüdlasena tunneb ja tulistamisõigust üldse ei kasuta. Ta langeb. Sel puhul arutlevad teised aadlikud (lk. 213): „Selles asi seisabki, et tundis end hoopis ilmaaegu süüdlasena. Kui teine ajab oma naise päris meelega sulle kätte, milles on seal siis süü?“ „Noh, kuule... süü on süü ja selle eest peab vastutama. Sa kõneled juba nagu mõni sotsialist.“

Süüihirmus läheb samas novellis end jõeale uputama usklikust perekonnast rase talutütar. Ja ometi on autor teinud nende peategelaste „süüteod nii inimlikult mõistetavaks. Kas jääb seega ületamatu kuristik käsu ja inimeste südameravete vahele? Antud juhul tundub selle siiski täitvat ellujäänud patuste suur sundimatu halastus üksteise ja jätkuda tahtva elu vastu. Seega lunastub kuidagi normi ja tegelikkuse vastuolu. Nii mõistetuna peaks kogu lõppnovell tunduma lohutav neile, kes Hindreys on näinud kõlblus- ning kombusküsimustes paatunud formalisti. Samuti sulleb ta lõpp käesoleva nukra ja traagilise raamatu kuidagi lepitavalt ning elu vastu usaldust äratavalt.

L. Anvelt.

Peet Vallak: **Lambavarga Näpsi lori jutte**. Valik novelle, satiire, humoreske, groteske. Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1938. 198 lk. Hind 2 kr. 80 s.

Peet Vallaku uus raamat on sisult mitmekesine. Suurema osa moodustavad neli lori juttu Näpsidest, millede ees käib viies „Mustlased“, kus raamjutustusliku sissejuhatusena tutvustatakse lambavarast Näpsi, kes siis, kui on mänginud mustlastele vembu, nii et suur laager öösel lidub ülepeakaela põgenema uude kindlamsse kohta, hakkab jututama nelja lugu teistest Näpsidest. Need Näpsid on üldiselt veenuskid ja piiluvad aina, kuidas saaks hõlpsamini päevi mööda saata. Ootamatu on see, et neil läheb lõpuks mingi nõksu abil hästi. Nad elavad imelikes olukordades, nende elukäik teeb kummalisi käänakuid ja hüppeid, ja kui lõpus jõutakse selle viimase nõksuni, mis keerab kõik heaks (peale ühe juhu), siis on selge, et tegemist on luiskelooga, nagu on seda jahimeeste- ja kalameeste-lood. Huvi pakuvad loo sündmustiku kirevus, ootamatud ja erandlikud üksikasjad. Lugu niisugusena võiks kõigest kunstilisest väljatöötusest hoolimata jääda veidi magedaks, kuid et lõpus viimane nõks väga selgesti näitab, et tegu on luiskelooga, siis see annab kogu loole pipart ja värskest. Selle kõrval lugeja kahtlemata tunneb mõningate leidlikkude ja omapäraste üksikjoonte olemasolu ja on nende eest autorile tänulik.

Sissejuhatav lugu „Mustlased“ ei ole just täiesti õnnestunud, kõigepealt selle tõttu, et järgmist neli lugu tehakse lambavarga Näpsi jutustusteks, kes on küla vembumees, kuid neis lugudes ei näe kuskil küla vembumehe jutustamisviisi, vaid lori juttude stiil on literaarne. Sissejuhatus on paisunud ka veidi paljusõnaliseks. Ka „Korvitegija Siimu õnn“ ei ole kuigi jõuline, sest reaalelu sugemete ja sümboolse fantastika vahel (käiaga rändur ja tema ennustused) pole side mitte tugev. Õnnestunud on aga kolm viimast lori juttu Näpsidest: „Piibumeister Joobi ulaelu“, „Rahapada“, „Leib ja armastus“. Siin ilmnevad eespool puudutatud loomingujooned mõjuval kujul.

Mis need lori jutud lõpuks kaugelt väärtuslikumaks teeb kui kümned teised ajaviitejutud, see on eluliselt huvitavad üksikkriipsukesed siin-seal ja esitamise isikupärane grotesksus.

Vallakul on neis lugudes ja eriti järgnevais pisilugudes silma teravate eluliste tähelepanekute jaoks. Ta ei hooli isiku sideniitidest ühiskonnaga, ta ei pane üldse tähele ühiskonda kui isikliku elu keskkonda,

ta ei jälgi isiku kujunemist ja arenemise võimalusi, ta ei lasku elu sügavama mõtte avastusretkedele, — ta otsib omapäraselt teravaid elulisi üksikjooni. Ja annab siis neid vabas kombinatsioonis ning huumoriga või isegi ironiaga hingestatult. Vallakul on omalaadilist vaimukust. Tema ainestik on küll muust isoleerunud ja sel nagu poleks mingit olulisemat tähtsust; siit kandist on Vallak isegi üksluine ja vähepainduv. Kuid ta oskab leida sellele vähetähtsale materjalile kuigi väheütleva, ometi võimalustega situatsiooni, elustab pisijoontega oma tegelased erakordse kõrval ka veel küllalt paljuütlevaks. Ta vihjed võrdluste kaudu jne. seovad seda omaette askeldavat tegelast tugevasti eluga ja annavad tõesti erakordselt rikkalikku ja pingelist sisu, heites ootamatult valgust mõnele uudsel omapärasele hingelaigule. Selles kõiges avalduvat vaimukust tunneb lugeja sadadest üksikasjust, kuigi autor pole kuski väga tugevasti ja pidevalt efektnine. Vallak on kinni reaalsuses, pole aga seejuures realistlik jutustaja. Ta kombineerib vabalt, seejuures kaldudes alatasa groteski: liialdab, ühendab ebarealistlikult, teeb ootamatuid kõrvalhüppeid; ta soovib ekspressiivselt edasi anda oma mõttd ja elutaju, ei hooli aga loomulikust elust. Vallak on vaimukas konstrueerija, kusjuures ainestik võtab küll mitmeti veidra ilme, kuid lugeja arust tabab autor oma teose tuumas siiski otse naela pead.

Niisuguse talitusviisi loomulik arenemine peaks viima stiliseerimisse; tol juhul ka grotesksus võidaks: oleks puhtam, ühtlasem, „maitsekam“. Kuid iseloomulik on just see, et Vallak hoidub stilisatsioonist: tal on konarlikke kohti, on väheütlemaid argipäevseid osi, on isegi ebahobivaid sõnu (nagu g o n g lk. 85 üil.), on groteskest eemal olevat objektiivset iseloomustamist ja hindamist. See oleneb asjaolust, et kuigi Vallak pole realistlik kirjeldaja ning jutustaja, on ta ometi väga tugeva reaalsusetajuga.

Selle raamatu üksikus loos, nimelt „Nälg ja surm“, on see reaalsusetaju lahti rebitud elu üksikasjust ja paisutatud ekspressionistlikult sümboliseks; see lugu on väheütlelev ja hall. Vallakule pole omane tarvitada ainult tugevat, laia, ühtlast joont; tema teeks on sõlmed, sassisolekud, keerutamised, et siis äkki sellest puntrast hüppaks välja õige ots, otse taeva poole kui fakiiri köis.

Seda õige otsa väljahüppamist tehakse eriti drastiliselt võtmega juttudes, nagu „Uks lahti, siin kriminaalkomissar!“, „Mees mehe vastu“, „Hüüd inimsuse poole“, „Eelhirm“, „August Jürisoo rõõmud“. Need käivad vana tuttava ütluse järgi „jutt on see kooroke, õpetus on see iva“. Mingi üldtuntud nähtuse illustratsiooniks jutustatakse lugu, mis iseenesest ei tarvitse olla just kõige meisterlikum, vahepeal on see isegi tühine, ja siis lõpus lüüakse otsekui teibaga pähe: vaat, selle mõte on see ja see. Humoristlikult esitades elupilti ja lõpus avades väga avalikult õpetuse, millega ei taheta üldse õpetada, vaid ainult anda tugevat sõlme, saavutatakse see, et ilmneb autori humoristlik-ironiline hinnang, mis võib laiem olla kui eelnenud loo piirid.

„Hüüd inimsuse poole“ on näiteks väheütlelev lugu äratarvitatud ainestikuga. Kui aga autor lõpetab: „Kuulnud selle loo, hüüame selle mu sõbra naise nimel inimsuse poole — et seadus ialgi ei lubaks arvutada kirjaniikku nende üheksa kuu jooksul, mil tema naine on raskejalgne. Ei ialgi nende üheksa kuu jooksul!“, tunneme seda ilusat nõksu, millega autor on pilganud arvustuste kartjaid ja keelu alla pani- jaid tänapäeval. Ja kas mitte ka tänapäeva tõutervendajaid ja hällide täitmise nõudjaid?

Üksluisemad ja väheütlevamad on need lood, kus autor mõnda elu- nähtust ainult kirjeldab, nagu: „Sõnad ja teod“, „Hall elu“, „Mälupraod“, „Elu nullpunkt“, „Kunst ja roim“. Kui aga ta valib mõne erakordsema nähtuse, nagu kartustunde pimedas rehetoes lühiloo „Hirm“, siis situatsiooni erakordsus loob väga põneva ja efektse hirmuõhustiku.

Sellele väljapaistvale varemini ilmunud novelletile seltsib rida teisi eriti väljapaistvaid lühilugusid, mis on tähelepandavaks osaks eesti novellistikas ja milledest ka mõned juba varem kogudes avaldatud. Need on väga terava- ja tugevajoonelised kujutused omapäraseist inimestest, nagu „Maanaine“, „Õnnetus raudteejaamas“, „Optant“, „Päästekangelane“, „Räbalad“, ja siia võiks tuua ka loriloo „Leib ja armastus“. Neis avalduvad jõuliselt ja heas kokkukõlas eespool käsitletud loomingumadused, nad otse sööbivad kujutlusmeelde ja kajana enesest jätvavad mõnusa rahuldustunde. Siin on läbi nähtud kõige isikupärasemaid külgi inimeses ja suudetud neid ilmekalt sõnades nähtavaks teha ka teistele. Seejuures võime tähele panna kunstilise teostuse meisterlikkust, mis võib esialgu kohati tunduda isegi lapsusena. Näit. juba aastate jooksul imetletud „Maanaine“. Poemehe jutt võib tunduda mitte küllalt kõnekeelne, liiga kohmakas ja paberlik. Kuid oletagem poemehe suust tulevat ladusaid rahvapäraseid kõnekäande. Siis võtaks lugu rohkem anekdoodi ilme, see hakkaks segama talunaise aeglast tempot ja nurgelist mõtet või oleks tarvidus kujutada kahe tüüpi psühholoogilist võitlust. Nüüd aga püsib kogu aja silme ees talunaisekuju — ja jääb unustamatult meelde. Autor on eesmärgi saavutanud osalt just poemehe „paberliku“ jutu abil.

Rütmilt hästi õnnestunud ja tugevasti ning plastiliselt iseloomustav on ka näit. „Optant“, mis oma kunstilise jõu poolest ei jää taha „Maanaisest“. Kaks vastandlikku tüüpi on nihutatud siin vaatlussõõri: üks bravuurne, teine endasse takerdunud, mõlemad aga millalgi olnud üsna ühetaolised. Ilmneb kolkaelanikust eestlase karakterne joon: parem häbematu olla ja tagasi põgeneda kui minna juttu ajama suurest maailmast tulnud härraga — seda hullem veel, kui see härra on endine sõber.

Efektse iroonilise puändiga on „Räbalad“, kus mees on õnnetu ja peksab naist sellepärast, et naine ei taha uhkeldavaid riideid. See lühilugu lõpetab ka raamatu, millel kahjuks puudub sisukord. Ei teeks ka viga, kui novellikogudel oleks varem ilmunud asjade puhul märgitud, kus ja millal need on ilmunud. On ju üldiselt teada, et eesti novellikogude sisu on varem enamikus kuski ilmunud, ja miks mitte anda sellest täpseid teateid?

Peet Vallaku uus raamat pole lausa pärlide kogu, siin on nõrgapoolseid asju (nagu „Nälja ja surm“ ja mõned teised), on ka varem kogudes avaldatud lühilugusid (nagu „Maanaine“, „Õnnetus raudteejaamas“ ja „Hirm“), kuid ses raamatus on hulk niisuguseid lugusid, mis suudavad korduvalt paeluda. Kõnesolev kogu koondab ühe liigi Peet Vallaku novellistikast, nimelt lühilood, mille alal Vallak on nauditav meister.

D. Palgi.

Eesti Vabariigi President Konstantin Päts. Elulooline osa M ä r t R a u a l t. Eessõna A. J ü r i m a l t. 72 sügavtrükipilti K. Pätsi elust ja tegevusest. Kaanel K. Hermani maalitud portree värvitrukis. Toimetanud ja välja andnud H. Rahamägi ja J. Veelma. Tallinn, 1938. 118 suurt lk. Hind broš. 4 kr.

K. Pätsist ilmusid äsja juba neljas ja viies elulooteos vaevalt 5 a. jooksul. Esimene raamat K. Pätsi kohta oli suuremahuline koguteos, mis sisaldas peamiselt memuaarilist materjali (1934). A. Tupitsa väike ja vähenõudliku välimusega raamatuke (1936) oli määratud noorsoole. F. Toomuse esimene töö (1937) oli enam ideoloogiline ja apoloogiline ning laiema publiku jaoks raskepärane. Neljas teos, mida siin asume käsitlema, on seevastu esinduslik raamat, nagu neid muiski mais suurte poliitikategelaste kohta on välja antud. Tuletagem meelde analoogilist teost Soome omaaegse presidendi P. E. Svinhufvudi kohta ta 75. sünnipäeva puhul mõned aastad tagasi, mis tõlgiti ka eesti keelde. Saatesõnas

märgib A. Jürima, et teos on välja antud K. Pätsi presidendiametisse astumise ja ta läheneva 65. sünnipäeva tähistamiseks. Seega seostub käesoleva esindusliku teose väljaandmine mälestus- ja juubeli-tähtpäevade pidulikkusega, mis kõik on tinginud teatud ülevuse teksti käsitluslaadis.

Teos koosneb kahest enamvähem võrdest pooltest: tekstist ja pildimaterjalist. Teksti on kirjutanud koolide peainspektor M. Raud ja on oma töö teinud hästi: 61 suurel leheküljel jutustab ta K. Pätsi eluloost elavalt, kaasakiskuvalt, paiguti otse põnevalt. Ma ei ole kohanud eesti keeles nii head biograafilist proosat, mis oleks nii kerge, huvitav ja mõnus lugeda. Ka käsitluse dispoositsioon on selge, vaatesuund avavad, käsitlus asjatundlik, nii et töö jätab tõhusa ja veenva mulje, millist muljet veelgi tõstab keele ja sõnastuse hea tase. See oleks stiililt populaarteadusliku töö musternäide, kui maha arvata liigsena tunduv ideali-seerimine, mõnesugune üldistamine ning mõned sisulisi lahkarvamusi võimaldavad kohad. Ma arvan, et lugejaile oleks meeldinud enam, kui riigi esimese kodaniku elu oleks kujutatud veelgi suurema realismi ja inimlikkusega. K. Päts on ju nii võimas kuju meie poliitilises elus ja vaevalt vaidleb keegi vastu tema tunnistamisele meie suurimaks poliitikuks iseisvusajal, nii et suurem avameelsus ja kriitilisus ei või kahju teha, küll aga teda kodanikule lähemale tuua. Meie ei nõua ju, et suurimgi riigimees, suurimgi poliitiline geenius, peaks olema absoluutselt eksimatu. Samuti läheb autor palja riivamisega mööda neist 7 aastast, millal K. Päts seisib eemal juhtivast poliitilisest tegevusest ja mis nähtavasti tähistavad ta poliitilises elus teatavat madaljärku. Ka oleviku poliitiliste suundade vahekorrad ärkamisaegsete liikumistega ei näi olevat nii lihtsad, nagu neid kujutab M. Raud, et K. Päts on lihtsalt C. R. Jakobsoni ja J. Tõnissoni J. Hurda suuna otsene jätkaja. Tõeliselt on J. Tõnissoni samuti pretensioone avaldanud C. R. Jakobsoni järglase kohale, ja mitte ilma õigustusega. Laskumata detailsemasse arutlusesse võib öelda, et need ja mõned muud vähemad pisiasjad ei suuda rikkuda soodsat muljet sellest tööst, mis on omas laadis meil vististi parim.

Pildimaterjalis ei ole muudugi kuigi palju päris uut, sest viimaseil aastail on K. Pätsi elust siin ja seal rohkesti uudismaterjale avaldatud. Kuid siin on see kõik koos ja valik näib olevat otstarbekohane (on esildatud tähtsamad järgud K. Pätsi elust ja ta peamised tegevusalad) ning tehniliselt paremini edasi antud, kui vaevalt kusagil varemini. See materjal oma üldarusaadavuses lähendab meie suurele kodanikule ka neid, kes teksti — kuigi seegi on ladus ja kerge — mõnel põhjusel ei loe. Samuti oleks see pildivalik küllalt sobiv ka välismaalastele, kui teos tõepoolest peaks leidma väljaandmist mõnes võõrkeeles. Raamatu trükitehniline väljumine tervikuna on hea.

August Palm.

A. S a n g: **Heinrich Heine.** Luuletaja ja võitleja. Eesti Kirjanduse Selts, Tartu, 1938. 159 lk. Hind 1 kr. 50 s.

Heinrich Heine elukäik on seda liiki, mida ei saa nimetada kergeks. Loomupärane ebapraktilisus selle maailma asjades ja kaasasündinud luuletajatalent tegid temast üleliigse inimese, kellel raske oli leida endale kohta ühiskonnas ning sidet igapäevase eluga. Tema kannatused olid tingitud neljast seigast: vaesusest, õnnetust armastusest, hädisest tervisest ja kõigele lisaks sellest, et ta oli juut. Mis tähendab olla juut, seda tunnevad oma nahal mitte üksipäinis tänase ja homse Saksamaa juudid, — seda kibedat paratamatust elas nii mõnetigi läbi ka vaimuinimene Heine juba XIX sajandil, samuti kui sellest rahvusest eelkäijad vareminkinigi.

Seesama Heine, kes nüüd varsti juba ligi sada aastat on puhunud Montmartre'i kalmistul, kuulub ka nende vaimuinimeste hulka, kes pärast surmaga peavad vastu võtma lööke. Ja seda oma sünnimaalt. Teame, et

natsistlik Saksamaa kustutas ta nime, nii suur ja hiilgav kui see ongi, oma kirjandusajaloost.

Aga Heine ja tema kunst, mis on määratud surematusele, ei ole nii kergesti hävitatav. Heine ei murdunud vaenu ees, eluränkuste karidel ega võitluses siis, kui ta elas, ega varise kokku tema nimi ja töö ka nüüd. Võitlus, mida ta oma elupäevil pidas vastastega, kes temas nägid karde-tavat võistlejat, uute, revolutsiooniliste ideede kehastajat, või nendega, kes olid teda reetnud, oli vaimukas ning julge võitlus. Heine ei küsinud, kas see või teine tema poolt ettevoetatav rünnak talle toob uusi vaenlasi või sõpru, — ta ütles alati kartumatult ära selle, milleks tundis tarvitust ja mida pidas õigeks. Sest hoolimata kõigest Heine oli ikkagi aus võit-lejanatuur, ning hoolimata sellest, et Saksas teda mõnelt poolt vihati, ta ometi armastas seda maad enim ja hindas ka seda rahvast, eriti ta noor-sugu. Ehkki paiguti terav, satiiriline ja sarkastilinegi oma loomingu-laadilt, oli ta ja jääb ikkagi saksa kirjanikuks. Sel määral — või veelgi rohkem —, kui teda vihati ühelt poolt, armastati teda teiselt poolt (eriti laiemas lugejaskonnas) ning asetati ta nimi toleaeegse suurmeistri Goethe nime kõrvale. Ja ei suutnud tema lihtsajoonelise, aga seda kunstipära-sema loomingu vastu jahedaks jääda isegi ta vastased — literaadid ning kõrgemad aukandjad, kes ta töid olevat lugenud salaja.

Luuletaja A. Sang on Heine elust, võitlusest ja loomingu-st kirju-tanud enam kui poolteistsada lehekülge üsna mõttetihedat teksti, mis üllatab oma käsitluslaadi ja keelelise lihtsuse, võiksime kogumi öelda vanamoelisisusega. Uusi ja võõrsõnu, mis nüüd nii väga moes on, ei ole siin peaaegu üldse tarvitatud, ja peab tunnistama, et nii just sobibki kir-jutada populaarses käsitluses monograafiat ainest, mis pole võetud mitte kaasajast, vaid meist juba terve sajandi võrra lahutatud minevikust. Nõnda on valminud raamat, mis on teretulnud igale kirjandushuvilisele ja vaimse kultuuri sõbrale. Võib olla, et vahest need, kes Heine kirjan-duslikku loomingu-t lähemalt ei tunne, ehk oleksid soovinud teoses praegusest suuremal määral näha ka loomingu-list analüüsi — praegu see on siiski üsna napp — ja Heine ideede mõnelgi puhul detailsemat eritlemist, selgitamist ja iseloomustamist. Kuid siin tuleb ikkagi arvestada seda, et tegemist on elulooga, mitte Heine toodangut sarjava kirjandusteoreeti-lise teosega.

Heine elu oli väga vaheldusküllane ja Heine ise mitmeski suhtes originaalne. Seetõttu on tema elulookirjelduse lugemine teatav nauding. Heine puutus kokku printsessidega, aga oma abielu ta sõlmis lõpuks ometi Pariisi rõõmsameelse ja harimata müüjatariga. See näitab tema vaimu, mõtlemise ja tunnetuse suurt vabadust, rippumatust ning kõrgemal seismist kõigist eelarvamustest. Ja seda peab hindama. Heine ei viha-nud, vaid, nagu öeldud, armastas maad, kelle elanike hulgas leidus neid, kes teda välja tahtsid sülitada. Ning see kinnitab ta loomuse siirust. Teisiti aga nagu ei saakski olla inimesega nagu Heine, kes oli suur oma vaimseilt ja hingelisteltki dimensionidelt ning kellel nüüd on „jäädav koht maailma suurimate lüürivate kõrvl“.

Kirjutada Heine elulugu on samavõrra raske kui tänulikki ülesanne. Ühelt poolt biograafiliste materjalide ja andmete vähesus, mis ei luba luuletaja kõiki tähtsamaidki arengufaase kuigi usutavalt jälgida ega fik-seerida, teiselt poolt aga taas piiramatud võimalused üksiknähtuste põhjal omapoolsete järelduste tegemiseks ning uutegi seisukohtade püstitami-seks, — see on, mida tuleb arvestada Heine biograafia kirjutamisel. Autoripoolsete järelduste tõmbamisel on aga hädaoht kergesti libastuda ja seepärast on A. Sang teinud hästi, kui ta Heine puhul ei püüagi öelda midagi eriti uut. Aga just nõnda on see raamat kõige kindlajoonelisem.

Hugo Viires.

Õienduseks „Vana Kandle“ asjus.

Läinud aasta „Eesti Kirjanduse“ viimases numbris ilmus võrdlemisi vähehtlev ja Elmar Päss'i alkirja kande arvustus „Vana Kannel“ III kohta. Kuna see sõnavõtt sisaldab aga mõningaid vassimisi ja võib seetõttu vahest tekitada väärarusaamisi vähemteadlikes ringkonnis, siis pean tarvilikuks siin omalt poolt paar sõna selgituseks ütelda.

1. Hr. Päss arvab, et dr. Jakob Hurda toimetatud „Vana Kannel“ (s. t. I ja II osa) oli „noorsoo-antoloogia“. Seda ei ole VK siiski olnud ega ole selleks mõeldudki. Peaks selge olema ilmunud raamatute sisust, eessõnast kui ka tiitellehtedelt, et need olid esimesed osad eesti rahvalaulude täielikust ja teaduslikust väljaandest, mille edasiviimist tookord ainult majanduslikud põhjused takistasid. Geograafiline printsiiptee väljaannet veel antoloogiaks. Oleks lausa obskurantsus, kui mõni mees seepärast peaks antoloogiaks ka suurt soome rahvalaulude väljaannet (SKVR) või Hurda „Setukeste laule“. „Vana Kannel“ III jätkab Hurda alustatud süsteemi (ei ole seega „uus moevool“), jätkab sellepärast, et see rahuldab niihästi teadlaskonda kui ka muid rahvaluulehuvilisi paremini ja mitmekülgsemalt, kui seda suudab teha puhtüpoloogiline süsteem. Pealegi on liialdus ütelda, et teos „Eesti rahvalaulud“ (I ja II) oleks „valjult teaduslik“ „Vana Kandlega“ võrreldes. Juba tüüpide segiajamised ja kääritöö variantide kallal (näit. kontaminatsioonide ignoreerimine ja seega üksiku teisendi tervikpildi rikkumine) vähendavad suuresti kõlblikkust sellekski, mida nimetatud väljaanne tahab eriti soodustada, s. o. üksiklaulude uurimiseks.

2. Hr. Päss konstateerib, et VK III-s on trükitud Sört-Karaktšora, Salme ja Simititsa asunduste laulud, kuid kaebab, et „millegipärast puuduvad Kuusalu Krimmi asunikude laulud“. Kui retsensent oleks lugenud või sirvinudki teose sissejuhatavat osa, siis oleks talle alatasa silma paistnud, et kuusalulaste Sört-Karaktšora asundus asetsebki Krimmis. Või on hr. Pässil teada veel mõni seni üldiselt tundmata rahvaluulekogu Krimmi kuusalulastelt? — Samuti oleks ta tekste lugedes näinud, et „mitte midagi ühist pakkuvad maastikupildid“, millega vist on mõeldud Kolju kabeliaseme ja Kondakari oja pilte, illustreerivad tekste nr. 682, 768 ja 770.

3. „Vanas Kandles“ esitatakse laulud rida-realt ja sõna-sõnalt, ilma silpi lisamata või juurest võtmata. Kuid me kõik teame, et rahvaluulet on üles kirjutatud väga mitmesuguse kirjaoskusliku taseme, hoolikuse, vilumuse ja kirjaviisiiga inimesed. Ükskord peab teaduslik kriitika need tekstid läbi sõeluma ja lähendama sellele kõlale, mis neil on olnud siis, kui nad olid lauliku suus. Muidu võib see segadik niihästi uurijat kui ka muidulugejat viia ainult eksiteile, ja ongi juba viinud. Geograafilise printsiiibi järgi välja andes on just soodsad võimalused uurida iga lauliku keelt ja iga üleskirjutaja kirjaviisi, mida teadlikult on püütudki teha korduvalt kontrollreisidel ja mida tuleks pidada kõnesoleva väljaande eriti hinnatavaks saavutuseks. — Hr. Päss toob laulike keele minu poolt „moonutamiste“ ja „võltsimiste“ näitena rea sõnu laulust nr. 94, mille on H. Lohk üles kirjutanud Johannes Eskeni suust¹⁾. Ma pean siin mainima, et J. Esken on ka ise oma laule suure oskusega kirja pannud ja ei ole praegugi veel ühes oma keelepruugiga surnud. VK III toimetaja on temaga läbikäimises olnud ka toimetamistöö ajal. Millest siis hr. Päss arvates tuleb see, et kui J. Esken ise oma laule kirja paneb või mõni teine seda teeb, siis on ehtne ranna laulukeel (muidugi teata-

1) *rengasse pro rengaasse* on küll trükiviga ja sellele osutamise eest olen hr. Pässile tänulik. Arvatavasti ilmneb õiendamata vigu ja eksimusi veelgi ja neid tuleb hiljem raamatu tarvitajaskonnale kindlasti teatavaks teha.

vate isikupäraste sugemetega), kuid H. Lohu kirjapanekus „tarvitab“ ta foneetiliselt ja morfoloogiliselt võimatuid elemente? Samuti teisedki Kolga ranna laulikud, kelle keeleline pale on hästi selgunud hiljem, mitmekordseil kontrollimistel? Üldiselt on H. Lohu kirjapanek siiski rahuldav. Vääritikirjutamisi tuleb ette enamasti neil juhtudel, mis on arvatud nähtavasti enesestmõistetavaks. Kas tuleb see laulikute keelepruugi muutlikkusest, kui K. Luua ülestähendustes varemalt tuntud laulikud hakkavad tarvitama lõuna-eestilisi (K. L. oli pärit Puhjast) või jälle T. Uustalu juures Maa-Virumaa (T. U. oli pärit Viru-Jaagupist) vorme? Kas olid võib-olla meie laulikud paljude murrete tundjad ja tahtsid üleskirjutajat üllatada tema kodumurde sissetoomisega, ning siis on muidugi vale, kui P. Penna, kes käis koos K. Luuga Simititsas, märkuse teeb terve kogu kohta, et K. L. ei taba sagedasti laulikute õiget keelt? Millest tuleb see, et laulikud, kes muidu ikka ütlevad *suoban*, järsku Luuale hakkavad ütleva ilma mõtteta sõnu *soob on* ja *soov on*? Millest tuleb see, et laulik Elis Mikiver Hurda kogus olevas M. Odenbergi käsikirjas oma laulud võimatuseni üleküllastab väära vokaalharmooniaga, Odenbergi algkäsikirjas, mis müüd on ka kätte saadud, J. Eskeni ja teiste kirjapanudes aga tarvitab õige mõistlikku keelt? Kas meil ei tuleks uskuda Jakob Mikiveri juttu, et ta on kirjutanud näit. *koer* teadmise, et see niikuinii hääldatakse *kuer*? Ma arvan, et igauks leiab neile küsimustele ise vastused.

Kokku võttes pean ma veel kord alla kriipsutama, et „Vana Kannel“ on olnud ja saab olema teaduslik, täielik (kui jätkub võimalusi), kuid seejuures kriitiline eesti rahvalaulude väljaanne.

Herbert Tampere.

Vastuseks hr. Herbert Tamperele.

H. Tampere toob oma õiendustes rea uusi põhimõttelisi probleeme, mille puhul arusaamatuste vältimiseks pean veel kord sõna võtma.

1. Kas „Vana Kannel“ on antoloogia või mitte? Seda saavat otsustada isegi tiitelleht ja eessõna jne. Minu arvates on raamatu ainumäärarajaks selle sisu. Herbert Tampere tahab (ei tea kellele?) õpetama hakata, mis on antoloogia. Ma võiksin siin tsiteerida tema õpetaja prof. W. Andersoni sõnu: „... Meil on praegu K. Petersoni, Joh. Aaviku, V. Ridala, prof. M. J. Eiseni, prof. A. Saareste rahvalaulude antoloogiad. Peale selle on dr. Jakob Hurda „Vana kannel“ ja dr. Mihkel Veske „Eesti rahvalaulud“ — kaks väga head rahvalaulude antoloogiat. Kaunis palju antoloogiaid on juba olemas, nendest mõned võrdlemisi head, nagu „V. Ridala rahvalaulude antoloogia“ jne. (vt. Eesti Kirjandus XXVI, 562).

2. Ei pea paika väide, nagu oleks „Vana kannel“ esitanud eesti rahvalaulude täielikku ja teaduslikku väljaannet. Seda esildas dr. J. Hurda variantide kogu „Kannel“ (vt. minu Teie töö kohta käivat arvustust). Kas Hurt pühendas oma VK noortele või vanadele, ei hakka siin pikemalt polemiseerima. Viitan vaid sellele, et toimetaja ise loobus VK süsteemist mitte üksi majanduslikkudel põhjustel, vastasel korral ei oleks ta hiljem „Setukeste laule“ I—III hakanud korraldama laulupiirkonna (Setu ja naaberkihelkonnad) süsteemi alusel, vaid jätkanud VK-s alatud süsteemi.

3. Autor on oma töös surmkindel, väites: „... see rahuldab niihästi teadlaskonda kui ka muid rahvaluulehuvilisi paremini ja mitmekülgsemalt“, kui seda võiks teha mõni muu süsteem. Kuidas saab selles praegu üldse kindel olla? Laulutüübid pillatakse ligi 115 kihelkonna või linnaüksuse erivaljaandesse. Kuidas hõlbustaks see uurija tööd, pealegi, kui ei või usaldada selliste väljaannete teksti algupärase keele tõepära?

4. Ei ole väitnud, et dr. J. Hurda „Vana Kandle“ süsteem, millest J. H. loobus juba käesoleval sajandil, oleks uus moevool. Moevool on aga antoloogiatele praegu uuesti „elu sissepuhumine“ mitmelt poolt (vt. minu kirjutist „Eesti Kirj.“ 1938, nr. 12).

5. „Vana Kandle“ antoloogia arvustuse õienduses tungitakse kallale juba surmale määratud „Eesti Rahvalaulud“ I—II-le. Nimetatakse seejuures segiajamist ja kääritööd variantide kallal. Mõlemad väited on tõsiasjad, kuid mitte H. T. leiutised. Tüüpide segiajamine tuli teatavasti ainult esimese köite mõnede esimeste laulude toimetamisel tarvilikkude kogemuste puudumise tõttu. Kuid „kääritöö variantide kallal“ — ülbed sõnad tõepoolest — ei tähenda „kontaminatsioonide ignoreerimist“ (H. T. sõnad), vaid kontaminatsiooni kahes väljaandes ühel ja samal ajal ilmumise ignoreerimist. (Süvenege palun prof. W. Andersoni: „Plan des Werkes. Editionsgrundsätze“ punkt 9, „Eesti Rahvalaulud“ I, lk. LXVII.)

6. Ma ei näe H. T. raamatus kuigi palju uut Krimmi asunduse eestlastest, võrreldes Meomutteli või Niggoli varem avaldatud andmetega. Küsimus on, kas Sõrt-Karaktšora on ainuke asundus Krimmis, kuhu on sattunud eestlasi? Kui ei, siis, kas teisi asundusi on silmas peetud? H. T. hädaldab asjata, nagu oleks tema raamatu eessõnat mööda mindud.

7. Pildid on „võõrkehad“, kui neil ei ole lähemat ühist rahvalaulu sisuga. Ja niisuguseid pilte leidub VK III-s rohkesti, näit. Tapurla rand võrkmajadega, Tapurla randlased lähevad merele jt. (tahvel IX, X). Kui need oleksid paigutatud eessõnasse, siis võiksime veel leppida. Nende piltide sisu on etnograafilise väärtusega ja nende paigutamine laulutekstide vahele (ilma piltide juures või piltide loetelus tekstile viitamata) on nagu nende karvupidi kiskumine sinna, kuhu nad ei kuulu.

8. H. T. peaks teadma, et laulikute tekstid on folkloristile algallikaks siis, kui neid ei muudeta. Oletame, et laulu kirjanaju on 40—50 a. vana ja laulik on ammu mullas. Nende sagedasti individuaalset keelepruuki ei restaureeri Teie praeguse murdeuurimise või mõne kohaliku „keelemehe“ nõuandel. Jätke vokaalharmoonia ja muud keele kõikumused, mis sugugi igakord ei põhjene keele ülestähendajail, teadusliku kriitika ja võrdluse jaoks, siis, kui ilmuvad naaberkihelkondade laulud ja on võimalik jälgida sõna geograafilist arengut. Ja kui antoloogias muudetakse laulutekstide keelt, millega neis väljaannetes tuleb paratamatult leppida, siis ärgu eessõnas mainitagu, et: „Kõik kõikumised laulikute keelepruugis on igal pool säilitatud“.

E. Päss.

Dr. Jakob Hurda asjus

on teateid, mõningaid kirju ja dr. J. Hurdasse puutuvaid pabereid saadud realt isikult (Ed. Oja, Mai Nugin, Juhan Mägi, Marie Lesta, M. Mill, V. Pärtelpoeg, Mihkel Sardo, Rosalie Reimer, T. Võimula, Mihkel Levet (Brasiiliast)), mille eest avaldame neile siinkohal soojemat tänu. Kahtlemata on veel mitmeid isikuid, kellel on teateid dr. J. Hurdast, ja seepärast oleks küll väga soovitav, et nad need teated edasi saadaksid dr. J. Hurda eluloolise monograafia koostamise materjalide juurde (aadr.: Tartu, Aia 19).

**Käesoleva numbriga on kaasas Eraraamatukogu Omanikkude Keskseksi
tutvustusbrošüür.**

Üksiknumbri hind 50 s.